

Κεφάλαιο Β: Οργανώνοντας το εθνικό κράτος

Τα νέα εθνικά κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα, τα οποία ήταν κοινά στα περισσότερα από αυτά. Το πρώτο από αυτά ήταν, βέβαια, ο προσδιορισμός των νέων κρατικών δομών και μηχανισμών. Τα συντάγματα συχνά διαδραμάτιζαν κρίσιμο ρόλο σ' αυτήν τη διαδικασία, αλλά πέρα από το νομικό πλαίσιο υπήρχε συχνά το περίπλοκο ζήτημα των συγκεκριμένων τρόπων με τους οποίους θα οικοδομούνταν οι θεσμοί. Οι νέες πολιτικές ελίτ προσπάθησαν να συνδυάσουν στην πράξη τα δυτικά πρότυπα με τις τοπικές και εθνικές παραδόσεις και συμφέροντα. Παρ' όλες τις προσπάθειες των οπαδών της αβασίλευτης δημοκρατίας, κατά τη μακρά διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, όλα τα νέα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης έγιναν μοναρχίες, ορισμένες από τις οποίες κυβερνούνταν από τοπικούς ηγεμόνες (Μαυροβούνιο, Σερβία), ενώ άλλες από βασιλιάδες που προέρχονταν από τη Δύση (Ελλάδα, Ρουμανία, Βουλγαρία, Αλβανία). Μόνο μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο άλλαξε αυτή η κατάσταση και τα νέα εθνικά κράτη καθώς και ορισμένα παλαιότερα διάλεξαν (ή αναγκάστηκαν να διαλέξουν) την αβασίλευτη μορφή διακυβέρνησης. Η εγκαθίδρυση ενός συνταγματικού, πολυκομματικού κι ορθολογικά δημοκρατικού πολιτικού συστήματος αποδείχθηκε πως ήταν μια διαδικασία εξαιρετικά δύσκολη και συχνά τεταμένη, η οποία σκόνταφτε πάνω σε κοινωνικές ακαμψίες, στην οικονομική και πολιτισμική οπισθοδρομικότητα, στις αυταρχικές παραδόσεις και πρακτικές.

Ιδιαίτερα ευαίσθητο ήταν το ζήτημα του πώς θα οριζόταν σε κάθε κράτος η πολιτειότητα (ιδιότητα του πολίτη). Τα νέα εθνικά κράτη δεν ήταν ομοιογενή ούτε από εθνοτική ούτε από θρησκευτική άποψη. Επιπλέον, ο σύγχρονος κόσμος γεννούσε σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμών, οι οποίες δε σταματούσαν στα κρατικά σύνορα, κι ενέτεινε ακόμη περισσότερο την πληθυσμιακή ποικιλομορφία. Διάφορες προκαταλήψεις και συμφέροντα διαμόρφωσαν κάθε λογής μηχανισμούς για ν' αποκλείουν και να περιλαμβάνουν, οι οποίοι κινούνταν από τη θέσπιση νομικών φραγμών έως τις διάφορες έμπρακτες μορφές διακρίσεων εις βάρος της μιας ή της άλλης ομάδας. Σ' αυτό το πεδίο παρατηρήθηκαν ιδιαίτερα περίπλοκες εξελίξεις: η διαδικασία παραχώρησης όλων των δικαιωμάτων στις θρησκευτικές κι εθνοτικές μειονότητες, η οποία συχνά επιβλήθηκε από ξένες δυνάμεις, αντισταμιζόταν από την άνοδο ξενοφοβικών συναισθημάτων, από βίαιες αντιπαραθέσεις και από ιδιαίτερα επώδυνες στιγμές κρίσεων.

Τα νέα εθνικά κράτη ήταν τρωτά κι εύθραυστα. Προκειμένου να επιβιώσουν, χρειάζονταν να χτίσουν στέρεους θεσμούς και να εκσυγχρονιστούν. Αυτό το σχέδιο συμπεριελάμβανε την οικοδόμηση μιας αποτελεσματικής διοίκησης κι ενός αξιόπιστου στρατιωτικού συστήματος, ενοποιητικούς νόμους και μέτρα, την εκκλησιαστική αναδιάρθρωση πάνω σε εθνικές βάσεις και την ανάπτυξη ενός σιδηροδρομικού δικτύου. Η οικοδόμηση του έθνους όμως, δεν περιορίστηκε στους θεσμούς και τις υλικές υποδομές. Σήμαινε επίσης μια ολόκληρη εκπολιτιστική διαδικασία. Η ανάπτυξη ενός δημόσιου συστήματος που παρείχε εγκύκλιο παιδεία, οι λόγιες εταιρείες και διάφορα άλλα πολιτισμικά μέσα βοήθησαν να διαμορφωθούν σε νέες βάσεις ο τρόπος σκέψης και οι συνειδήσεις, νομιμοποίησαν τα καινούρια πολιτικά συστήματα και ώθησαν τα άτομα και τις ομάδες στην απόφαση να ταυτιστούν με τα νεογέννητα εθνικά κράτη.

Ι. Γενικές όψεις της κρατικής οργάνωσης

Β-1. Νέα Πολιτική Διοίκησης του Ρήγα Βελεστινλή (1797)

Περί της Δημοκρατίας

Άρθρον 1. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ είναι μία, με

όλον οπού συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας· δεν θεωρεί τας διαφοράς των λατρειών με εχθρικών μάτι· είναι αδιαίρετος, με όλον οπού ποταμοί και πελάγη διαχωρίζουν τες επαρχίες της, αι οποίαι όλαί είναι ένα συνεσφιγμένον

αδιάλυτον σώμα.

Περί διαιρέσεως του λαού

Άρθρον 2. Ο ελληνικός λαός, τουτέστιν ο εις τούτο το βασίλειον κατοικών, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και γλώσσης, διαμοιράζεται εις πρώτας συναθροίσεις εις τας τοπαρχίας ήγουν καδηλίκια δια να βάλη εις πράξιν την αυτοκρατορικήν εξουσίαν του. Ήγουν συναθροίζεται εις κάθε επαρχίαν, δια να δώση την γνώμην του επάνω εις κανένα πρόβλημα.[...]

Περί της τάξεως των πολιτών

Άρθρον 4. Κάθε άνθρωπος γεννημένος και κατοικώντας εις αυτό το βασίλειον είκοσι ενός χρόνου ηλικίας, είναι πολίτης.

Κάθε ξένος είκοσι ενός σωστού χρόνου, όστις κατοικώντας εις αυτό το βασίλειον προ ενός χρόνου, ζήμη το εργόχειρόν του, είναι πολίτης.[...]

Εκείνος οπού ομιλεί την απλήν ή την ελληνικήν γλώσσαν και βοηθεί την Ελλάδα, ας διατρίβη και εις τους αντίποδας (επειδή το ελληνικόν προζύμι εξαπλώθη και εις τα δύο ημισφαίρια), είναι Έλλην και πολίτης.

Και τέλος πάντων κάθε ξένος τον οποίον η διοίκησις στοχάζεται πως είναι άξιος κάτοικος της πατρίδος. Ήγουν καθώς ένας καλός τεχνίτης, ένας προκομμένος διδάσκαλος, ένας άξιος στρατιώτης, είναι δεκτός εις την πατρίδα και ημπορεί να μετέρχεται ισοτίμως τα δίκαια οπού και όλοι οι συμπολίται.

Ρήγας, σ. 45-47.

Τα παραπάνω είναι αποσπάσματα από το σύνταγμα που συνέταξε το 1797 ο Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798), ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του ελληνικού Διαφωτισμού, επηρεασμένος από το επαναστατικό γαλλικό σύνταγμα του 1793. Ο Ρήγας όρισε ως ελληνικό λαό όλους τους ανθρώπους οι οποίοι θα ζούσαν στην αβασίλευτη δημοκρατία την οποία οραματιζόταν, όποια θρησκεία ή γλώσσα κι αν είχαν, και οι οποίοι θ' αποφάσιζαν από κοινού για τα σημαντικά ζητήματα. Η αυστριακή αστυνομία τον συνέλαβε, τον κατηγορήσε για «συνομωσία» και τον παρέδωσε στις τουρκικές αρχές, οι οποίες τον εκτέλεσαν στο φρούριο του Βελιγραδίου τον Ιούνιο του 1798.

Ποιοι θα ήταν, σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι πολίτες της ελληνικής δημοκρατίας; Ποια σχέση υπήρχε μεταξύ της πολιτειότητας που οραματιζόταν ο Ρήγας, των Ελλήνων της Ελλάδας και των Ελλήνων του εξωτερικού; Ποια δικαιώματα αναγνωρίζονταν στους ξένους και ποια καθήκοντα τους επιβάλλονταν; Συζητήστε τη σχέση μεταξύ πολιτειότητας και θρησκείας που παρουσιάζεται σ' αυτό το συνταγματικό σχέδιο. Ποια στοιχεία του είναι επηρεασμένα από τη Γαλλική Επανάσταση; Συγκρίνετε αυτό το κείμενο με τις μεταγενέστερες εξελίξεις που περιγράφονται στα τεκμήρια Β-10 και Β-11.

Β-2. Ο λόγος του Μπόζα Γκρούγιεβιτς στην πρώτη σύνοδο του Σερβικού Συμβουλίου (1805)

[...]Θα έπρεπε να εισαγάγουμε και να ενισχύσουμε πραγματικά στη Σερβία αυτές τις δυο βασικές αρχές, τον ορθό λόγο και τη δικαιοσύνη, και να τις ενισχύσουμε με όλη μας τη δύναμη, έτσι ώστε να υποταχτούν σ' αυτές όλες οι εξουσίες και όλες οι δυνάμεις. Και τούτος ο σοφός και σωστός νόμος θα πρέπει να είναι ο πρώτος κύριος και αφέντης μας. Αυτός θα πρέπει να διατάζει αφέντες, βοεβόδες¹⁵, το Συμβούλιο, τον κλήρο, τους επισκόπους και όλους τους άλλους, μικρούς και μεγάλους. Αυτός θα είναι ο φρουρός που θα μας υπερασπιστεί και αυτός θα διαφυλάξει την ελευθερία μας.

Εκεί όπου το σύνταγμα είναι καλό, δηλαδή εκεί όπου οι νόμοι είναι καλά φτιαγμένοι και η κυβέρνηση καλά οργανωμένη και υποταγμένη στο νόμο, εκεί υπάρχει ελευθερία. Εκεί όμως, όπου ένας άνθρωπος ή περισσότεροι διοικούν αυθαίρετα και δεν ακολουθούν το νόμο, αλλά κάνουν ό,τι θέλουν, εκεί το κράτος πεθαίνει, εκεί δεν έχει ούτε ελευθερία ούτε ασφάλεια ούτε προκοπή, αλλά ανομία και ληστεία, μόνο που τους δίνονται διαφορετικά ονόματα. [...]

Ο καθένας, ακόμη και το αγέννητο παιδί, θα έπρεπε να απαιτεί από τον κυβερνήτη να του εξασφαλίζει την ασφάλεια: 1) της ζωής του, 2) της περιουσίας του, και 3) της τιμής του. Αν ο κυβερνήτης δε θέλει ή δεν μπορεί να εξασφαλίσει στους ανθρώπους τη

15 Ο βοεβόδας ήταν ο στρατιωτικός διοικητής, ο οποίος επίσης ασκούσε, την εποχή της Σερβικής Εξέγερσης, την τοπική εξουσία.

ζωή, την ασφάλεια και την τιμή τους, τότε δεν αξίζει να είναι κυβερνήτης.

Το δεύτερο καθήκον του κυβερνήτη είναι να ελευθερώσει εκείνους που δεν είναι ακόμη ελεύθεροι και να φυλάει την ελευθερία της χώρας, αφού η ελεύθερη ζωή είναι διπλά γλυκειά και μονάκριβη. Η ελευθερία είναι αυτή που μας ξεχωρίζει από τα ζώα και ο σκλάβος είναι χειρότερος και από το ζώο ακόμη, αφού ο σκλάβος στερείται όλα αυτά που κάνουν άνθρωπο τον άνθρωπο. Η ελευθερία [...] είναι αυτή που μας κάνει ανθρώπους. Η ελευθερία δίνει τη δύναμη στο στρατιώτη, τη σοφία και την κρίση στους βοεβόδες και τους κυβερνήτες [...]. Στην ελεύθερη χώρα οι σοδειές των σπαρτών είναι καλύτερες και τα ζωντανά πιο θρεμένα· το ψωμί είναι νόστιμο και το κρασί γλυκόπιτο. Με μια λέξη, εκεί που δεν έχει ελευθερία, εκεί δεν έχει ούτε και ζωή.

Memoari, σ. 295-297.

Ο Μπόζα Γκρούγιεβιτς (Θεόδωρος Φιλίποβιτς) ήταν Σέρβος της Ουγγαρίας. Εγκαταστάθηκε στη Ρωσία κι έγινε καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Χαρκόβου. Το φθινόπωρο του 1804 πήρε μέρος στην επιτροπή των σέρβων εξεγερμένων που στάλθηκε στην Πετρούπολη για να ζητήσει τη βοήθεια και την υποστήριξη της Ρωσίας. Τον Μάρτιο του 1805 έφτασε στη Σερβία, όπου πήρε μέρος στην οργάνωση της κυβέρνησης και στη δημιουργία των πρώτων θεσμών του νέου κράτους κι έγινε μέλος του Συμβουλίου (της πρώτης κυβέρνησης).

Ποιες ιδέες ήθελε ο συγγραφέας να μεταδώσει μ' αυτόν το λόγο του; Ποια είναι η γνώμη σας για την τελευταία του φράση;

Β-3. Η επιστολή του Βουκ Κάρατζιτς προς τον πρίγκιπα Μίλος Οβρένοβιτς (1832)

Σεμλίνο¹⁶, 24η Απριλίου του 1832

Αξιότιμε, μεγαλόψυχε αφέντη!

[...]

Είναι αλήθεια αυτό που έλεγαν οι παλιότεροι, πως

δεν μπορεί κανείς ποτέ να ψήσει αρκετές πίτες για όλο τον κόσμο. Αλλά με τον τρόπο που φέρεται τώρα η Υψηλότης Σας, θα μπορούσε σχεδόν να πει κανείς πως κανένας δε μένει ευχαριστημένος. Για να το αναλύσω αυτό με περισσότερες λεπτομέρειες: φαίνεται ότι οι πιο δυσαρεστημένοι απ' όλους είναι εκείνοι οι κρατικοί λειτουργοί που βρίσκονται πλησιέστερα και συχνότερα απ' όλους δίπλα στην Υψηλότητά Σας, ενώ οι πιο ικανοποιημένοι είναι εκείνοι τους οποίους η Υψηλότης Σας δεν έχει ποτέ συναντήσει. [...]

Οι πολλοί και διάφοροι λόγοι γι' αυτήν τη δυσαρέσκεια θα μπορούσαν πρακτικά να χωρέσουν σε δυο κύριες κατηγορίες. Οι άνθρωποι είναι δυσαρεστημένοι, είτε επειδή δεν μπορούν να ζήσουν σύμφωνα με τις δυνατότητες και τις επιθυμίες τους - επειδή κανείς δεν έχει ασφάλεια για τη ζωή ή την τιμή του και ούτε είναι αφέντης των αγαθών που του έδωσε ο Θεός και τα οποία απέκτησε με δίκαιους τρόπους και με τους δικούς του κόπους - είτε επειδή δε γίνονται αρκετά για το καλό όλων ή αυτά που γίνονται, δε γίνονται με τον τρόπο που θα έπρεπε και θα μπορούσαν να γίνουν (κατά τη γνώμη αυτών των ανθρώπων). [...]

Εγώ θα πω, πρώτα-πρώτα, ως ένα κριτήριο με το οποίο θα μπορούσαν να κριθούν όλα τα άλλα, πως αληθινό όφελος σε κάθε κυβερνήτη φέρνουν μόνον αυτά που ωφελούν το λαό του. Και πως ό,τι βλάπτει το λαό του, δεν μπορεί στ' αλήθεια να είναι ωφέλιμο γι' αυτόν. [...]

1) Το πρώτο πράγμα που πρέπει να γίνει είναι να δοθεί στο λαό δικαιοσύνη ή αλλιώς, όπως συνήθως λέγεται τώρα στην Ευρώπη, *σύνταγμα*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση δε σκέφτομαι το γαλλικό σύνταγμα ή το αγγλικό, ούτε το καινούριο ελληνικό, αλλά ότι κατά κάποιον τρόπο θα πρέπει να οριστεί μια ορισμένη μορφή διακυβέρνησης και ότι θα πρέπει να διορίζεται κυβέρνηση [...] να απολαμβάνουν εγγυήσεις η ζωή, η περιουσία και η τιμή όλων, ο καθένας να κάνει τη δουλειά του όπως θέλει, αν δεν βλάπτει κανέναν άλλον, και να ζει όπως θέλει, ο καθένας να ξέρει τι πρέπει να κάνει και να μην έχει το φόβο το δικό σου ή κανενός άλλου. [...]

Σκέφτομαι λοιπόν: καημένος είναι εκείνος ο ηγέτης

¹⁶ Σεμλίνο ή Ζέμον, αυστρουγγρική πόλη κοντά στο Βελιγράδι.

που έχει υποτακτικούς και στρατιώτες και φρουρούς για να τον φυλάνε από τον ίδιο του το λαό! Ο καλύτερος φρουρός ενός κυβερνήτη μέσα στη χώρα του πρέπει να είναι η αγάπη του λαού, η ικανοποίηση (του λαού) από τον τρόπο διακυβέρνησής του και το να ξέρει ο κόσμος ότι αν τυχόν χαθεί ο κυβερνήτης, αυτό θα είναι ότι χειρότερο και όχι ότι καλύτερο για όλους. [...]

α) Σήμερα στη Σερβία δεν έχουμε κυβέρνηση με την κανονική έννοια του όρου, αλλά Εσύ ο ίδιος είσαι η κυβέρνηση: όταν είσαι στο Κραγκούγιεβατς, η κυβέρνηση είναι στο Κραγκούγιεβατς· όταν είσαι στο Ποζάρεβατς, η κυβέρνηση είναι στο Ποζάρεβατς· όταν είσαι στο Τόψιντερ, είναι στο Τόψιντερ· όταν λείπεις μακριά, λείπει μακριά κι αυτή· και αν, Θεός φυλάξει, εσύ πεθάνεις μια μέρα (κάτι που, αργά ή γρήγορα, θα συμβεί), τότε η κυβέρνηση θα πεθάνει κι αυτή και την εξουσία θα την πάρει εκείνος που θα είναι ο δυνατότερος. [...]

β) Αν η Σερβία αποκτήσει κυβέρνηση, τότε θ' αποκτήσει και την αξιοπρέπεια και τον αναγκαίο σεβασμό μεταξύ των κρατών αλλά και μεταξύ των ανθρώπων, γιατί η κυβέρνηση θα σκέφτεται πρώτα καλά - καλά όλα αυτά που υπόσχεται ότι θα κάνει, και από τη στιγμή που θα υπόσχεται ή θα κάνει κάτι, θα το ακολουθεί αυστηρότατα. Όπως λέει και το παραμύθι: «ό,τι είπε ο σουλτάνος, δε ξελέγεται!» [...]

γ) Ακόμη και ο πιο σοφός κυβερνήτης, ακόμη κι αν είχε περάσει όλη τη νιότη του μαθαίνοντας πώς να κυβερνά, δε μπορεί και ούτε θα έπρεπε να διοικεί όλη τη χώρα *μοναχός του*. Πρώτον, επειδή είναι δύσκολο για έναν άνθρωπο μόνο του να διοικεί όλες τις υποθέσεις ακόμη κι ενός μικρού χωριού, πόσο μάλλον μιας ολόκληρης χώρας και του λαού της. Δεύτερον, επειδή «τα τέσσερα μάτια βλέπουν καλύτερα από τα δυο», και τρίτον, επειδή ακόμη και ο σοφότερος και πιο μορφωμένος κυβερνήτης δεν παύει να είναι *άνθρωπος*, με όλα τα πάθη και τις αδυναμίες των ανθρώπων, κι επομένως, μπορεί κι αυτός να σφάλει είτε από την οργή του είτε από οποιοδήποτε άλλο πάθος [...]

3) Είναι αναγκαίο να οργανωθούν *σχολεία*. Κατά τη γνώμη μου, η Σερβία σήμερα δεν έχει μήτε μεγαλύτερη έλλειψη μήτε άλλη μεγαλύτερη ανάγκη από ανθρώπους ικανούς να υπηρετήσουν το κράτος.

Karadžić, σ. 652-666.

Τη δεκαετία του 1830 ολοένα και περισσότεροι σέρβοι διανοούμενοι και πολιτικοί διαφώνουσαν με τη δεσποτική εξουσία του Μίλος Οβρένοβιτς (1780-1860, ηγεμόνας από το 1815 ως το 1839 και από το 1858 ως το 1860). Μια από τις πιο έγκυρες γνώμες εξέφραζε ο Βουκ Κάρατζιτς (1787-1864), ο οποίος ήταν η κεντρική μορφή της σερβικής εθνικής κουλτούρας τον 19^ο αιώνα. Διαπρεπής γλωσσολόγος, εθνολόγος και ιστορικός, δημοσίευσε την πρώτη γραμματική και το πρώτο λεξικό της σύγχρονης σερβικής γλώσσας, συνέλεξε και δημοσίευσε την επική και λυρική δημοτική ποίηση και μετέφρασε την Καινή Διαθήκη από την αρχαία σλαβονική στα σερβικά. Τον καιρό που έγραψε αυτή την επιστολή ο Κάρατζιτς ήταν ο πρώτος πρόεδρος του δικαστηρίου της περιοχής του Βελιγραδίου.

Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, έστειλε ο Βουκ Κάρατζιτς αυτό το γράμμα στον ηγεμόνα της χώρας; Ποια είναι τα κύρια προβλήματα της κρατικής πολιτικής και διακυβέρνησης τα οποία τονίζει εδώ ο συγγραφέας;

B-4. Το σερβικό σύνταγμα του 1835 – Η δομή της εξουσίας

Άρθρο 29. Ο σέρβος ηγεμόνας (*κνιάζ*) πρέπει να είναι σέρβος ορθόδοξος εκ γενετής ή από πολιτογράφηση. Η σύζυγός του (*κνιάζνιια*) και οι σύζυγοι των μελών της ηγεμονικής οικογένειας πρέπει και αυτοί να έχουν την ίδια θρησκεία.

Άρθρο 45. Το Κρατικό Συμβούλιο της Σερβίας αποτελεί την υπέρτατη εξουσία στη Σερβία μετά τον ηγεμόνα. [...]

Άρθρο 79. Το δικαστικό σώμα σε ολόκληρη τη Σερβία θα καθοδηγείται εξίσου και σύμφωνα με τον ενιαίο σερβικό κώδικα των νόμων, ο οποίος θα εκδοθεί δημόσια το ταχύτερο δυνατό και θα πρέπει να ακολουθείται από τα δικαστήρια τόσο στις πολιτικές αγωγές όσο και στις εγκληματικές παραβάσεις.

Άρθρο 80. Όταν εκδίδει την απόφασή του, ο δικαστής δε θα υπόκειται σε κανέναν άνθρωπο στη Σερβία παρά μόνο στον σερβικό κώδικα των νόμων. Καμιά εξουσία, ανώτερη ή κατώτερη, [...] δε θα έχει το δικαίωμα να τον απομακρύνει από αυτό τον κώδικα ή να τον αναγκάσει να κρίνει διαφορετικά [...].

Άρθρο 82. Η Εθνοσυνέλευση θα αποτελείται από τους εκατό πιο σοφούς, έντιμους και άξιους αντιπροσώπους όλων των περιοχών και ολόκληρης της ηγεμονίας της Σερβίας, διαλεγμένους με τη μεγαλύτερη προσοχή.

Jovičić, σ. 48-64.

B-5. Το ρουμανικό σύνταγμα του 1866 – γενικοί όροι

Άρθρο 1. Το βασίλειο της Ρουμανίας, μαζί με όλες τις περιοχές του που βρίσκονται στη δεξιά πλευρά του Δούναβη, αποτελεί ένα ενιαίο και αδιαίρετο κράτος.

Άρθρο 2. Η ρουμανική επικράτεια δεν μπορεί να εκχωρηθεί σε άλλη χώρα. Τα κρατικά σύνορα δεν μπορούν να αλλάξουν ή να τροποποιηθούν παρά μόνο με νόμο.

Άρθρο 3. Η ρουμανική επικράτεια δεν μπορεί να εποιησθεί από ανθρώπους ξένης καταγωγής. [...]

Άρθρο 5. Οι Ρουμάνοι απολαμβάνουν την ελευθερία της σκέψης, την ελευθερία της εκπαίδευσης, την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της συνάθροισης.

Άρθρο 10. Σ' αυτό το κράτος δεν υπάρχει διαφορά τάξεων. Όλοι οι Ρουμάνοι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου, οφείλουν να πληρώνουν τους ίδιους φόρους και να συμμετέχουν με όμοιο τρόπο στα δημόσια καθήκοντα. Μόνον αυτοί μπορούν να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις, πολιτικές ή στρατιωτικές [...]. Οι ξένοι δεν μπορούν να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις που ορίζονται με νόμο. [...]

Άρθρο 12. Όλα τα προνόμια, οι εξαιρέσεις και τα ταξικά μονοπώλια καταργούνται κι από εδώ και στο εξής απαγορεύονται δια παντός στο ρουμανικό κράτος.

Άρθρο 13. Η ατομική ελευθερία τελεί υπό εγγύηση. [...]

Άρθρο 21. Η ελευθερία της σκέψης είναι απόλυτη. [...]

Άρθρο 23. Η παιδεία είναι δωρεάν. [...]

Άρθρο 31. Όλες οι κρατικές εξουσίες εκπορεύονται από το έθνος, το οποίο δεν μπορεί να τις ασκήσει παρά μόνον μέσω εξουσιοδοτημένων αντιπροσώπων, σύμφωνα με τις αρχές και τους κανόνες που ορίζονται στο παρόν Σύνταγμα.

Άρθρο 32. Η νομοθετική εξουσία ασκείται συλλογικά από τον Βασιλέα και την Εθνοσυνέλευση των Αντιπροσώπων. Η Εθνοσυνέλευση των Αντιπροσώπων διαιρείται σε δυο μέρη: Τη Γερουσία και τη Συνέλευση των Αντιπροσώπων. Κάθε νόμος πρέπει να γίνεται δεκτός και από τα τρία μέρη της νομοθετικής εξουσίας. [...]

Άρθρο 35. Η εκτελεστική εξουσία εκπορεύεται από τον Βασιλέα, ο οποίος την ασκεί μέσω του Συντάγματος.

Άρθρο 36. Η δικαστική εξουσία ασκείται μέσω των δικαστηρίων και των ειρηνοδικείων. Οι αποφάσεις τους και οι ποινές που επιβάλλουν εκδίδονται σύμφωνα με τον νόμο και εκτελούνται εν ονόματι του Βασιλέως. [...]

Άρθρο 38. Τα μέλη αμφοτέρων των Συνελεύσεων εκπροσωπούν ολόκληρο το έθνος και όχι μόνον την περιφέρεια ή την πόλη η οποία τα εξέλεξε. [...]

Άρθρο 92. Το πρόσωπο του Βασιλέως είναι απαραβίαστο. Την ευθύνη φέρουν οι υπουργοί του. Κανένα βασιλικό διάταγμα δεν είναι έγκυρο, εάν δεν έχει προσυπογραφεί από έναν υπουργό, ο οποίος ως εκ τούτου καθίσταται υπεύθυνος για το εν λόγω διάταγμα.

Constituțjile, σ. 33-41.

Ποια ήταν η θέση του έθνους στην οργάνωση του ρουμανικού κράτους; Πώς εφάρμοσε το ρουμανικό σύνταγμα την αρχή της διάκρισης και της εξισορρόπησης των εξουσιών;

B-6. Ο βρετανός πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη σχετικά με τις οθωμανικές διαθέσεις απέναντι στο Σύνταγμα (1876)

Η λέξη «Σύνταγμα» έβγαине από κάθε στόμα και κυρίως από τους σοφτάδες¹⁷, οι οποίοι εκπροσωπούν την ευφυή κοινή γνώμη της πρωτεύουσας και γνωρίζουν πως έχουν την υποστήριξη του έθνους. Ούτε οι Χριστιανοί ούτε οι Μουσουλμάνοι, πιστεύω, δε θα χαλαρώσουν τις προσπάθειές τους, μέχρι να επιτύχουν την παραχώρηση του συντάγματος, κι αν τυχόν ο Σουλτάνος αρνηθεί να τους το παραχωρήσει,

17 Σπουδαστές των μουσουλμανικών ιεροδιδασκαλείων.

τότε η προσπάθεια για την εκθρόνισή του μοιάζει να είναι αναπόφευκτη. Άρχισαν να κυκλοφορούν κείμενα από το Κοράνι, τα οποία αποδεικνύουν στους πιστούς ότι αυτό καθιέρωνε κανονικά μια δημοκρατική μορφή διακυβέρνησης και ότι η απόλυτη εξουσία την οποία ασκεί τώρα ο Σουλτάνος αποτελεί σφετερισμό των δικαιωμάτων του λαού και μάλιστα δεν καθαγιάζεται ούτε από τον μεταγενέστερο Ιερό Νόμο. Και τα δυο αυτά κείμενα καθώς και τα ιστορικά προηγούμενα παρουσιάζονται με σκοπό να αποδειχθεί ότι δεν οφείλεται υπακοή σε έναν Αυθέντη ο οποίος παραμελεί τα συμφέροντα του κράτους.

Eliot, σ. 231-232.

Αντιλαμβανόταν ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την ιδέα του Συντάγματος ως ένα προϊόν εισαγωγής από τη χριστιανική Ευρώπη; Για ποιους λόγους, κατά τη γνώμη σας, υποστήριζαν οι υπέρμαχοι του Συντάγματος την άποψη ότι αυτό βρισκόταν σε συμφωνία με τον μουσουλμανικό ιερό νόμο;

B-7. Το οθωμανικό σύνταγμα του 1876

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Άρθρο 1. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία περιλαμβάνει τη σημερινή οθωμανική επικράτεια μαζί με τις κτήσεις και τις ημιανεξάρτητες επαρχίες. Αποτελεί ένα αδιαίρετο όλο από το οποίο κανένα τμήμα δεν μπορεί να αφαιρεθεί κάτω απ' οποιοδήποτε πρόσχημα. [...]

Άρθρο 4. Η Αυτού Μεγαλειότης ο Σουλτάνος, υπό τον τίτλο του Υπέρτατου Χαλίφη, είναι ο προστάτης της μουσουλμανικής θρησκείας. Είναι ο Αυθέντης και Πατισάχ¹⁸ όλων των Οθωμανών.

Άρθρο 5. Η Αυτού Μεγαλειότης ο Σουλτάνος δε φέρει καμιά ευθύνη και το πρόσωπό Του είναι ιερό. [...]

Άρθρο 7. Μεταξύ των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Αυτού μεγαλειότητος του Σουλτάνου συγκαταλέγονται τα εξής προνόμια: Διορίζει και παύει τους υπουργούς. Αποδίδει τους βαθμούς, τις λειτουργίες και τα διάσημα των ιεραρχικών του σωμάτων και

διορίζει τους ηγέτες των προνομιούχων περιοχών σύμφωνα με το πρωτόκολλο το οποίο καθορίζεται από τα προνόμια τα οποία τους παραχωρούνται. Εκδίδει το νόμισμα. Το όνομά του μνημονεύεται στα τεμένη κατά τη δημόσια προσευχή. Συνάπτει συνθήκες με τις Δυνάμεις. Κηρύσσει πόλεμο και υπογράφει συνθήκες ειρήνης. Διοικεί τις κατά ξηράν και κατά θάλασσα δυνάμεις. Κατευθύνει τις στρατιωτικές εκστρατείες. Εφαρμόζει τη Σαρία¹⁹ και τους άλλους νόμους. Επιβλέπει τη διαχείριση των μέτρων του δημοσίου. Δίνει χάρες ή μετατρέπει τις ποινές τις οποίες επιβάλλουν τα ποινικά δικαστήρια. Συγκαλεί και εξουσιοδοτεί την Εθνοσυνέλευση. Διαλύει, εάν το θεωρεί αναγκαίο, τη Βουλή των Αντιπροσώπων, εφόσον διατάξει την εκλογή νέων μελών.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

Άρθρο 8. Όλοι οι υπήκοοι της Αυτοκρατορίας ονομάζονται Οθωμανοί χωρίς να υφίστανται καμιά διάκριση, οποιαδήποτε θρησκεία και αν επαγγέλλονται. Η οθωμανική υπηκοότητα αποκτάται και χάνεται σύμφωνα με τους όρους τους οποίους προβλέπει ο νόμος.

Άρθρο 9. Κάθε Οθωμανός απολαμβάνει την προσωπική του ελευθερία, υπό τον όρο ότι δεν παρεμβαίνει στην ελευθερία των άλλων.

Άρθρο 10. Η προσωπική ελευθερία είναι απολύτως απαραβίαστη. Κανείς δεν μπορεί να υποστεί οποιαδήποτε τιμωρία, υπό οποιοδήποτε πρόσχημα, με εξαίρεση τις περιπτώσεις οι οποίες προβλέπονται από τον νόμο και οι οποίες επιβάλλονται σύμφωνα με την προβλεπόμενη διαδικασία.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Άρθρο 11. Το Ισλάμ είναι η επίσημη θρησκεία του κράτους. Μολονότι όμως δέχεται αυτή την αρχή, το κράτος προστατεύει την ελεύθερη άσκηση των διάφορων θρησκειών οι οποίες έχουν πιστούς στην αυτοκρατορία, και τιμά τα θρησκευτικά προνόμια τα οποία έχουν παραχωρηθεί στα διάφορα σώματα, υπό τον όρο να μην προσβάλλουν αυτά τη δημόσια ευταξία και την ηθική. [...]

ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, ΔΗΜΟΣΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ

Άρθρο 17. Όλοι οι Οθωμανοί είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. Απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα και οφεί-

¹⁸ Αυτοκράτορας.

¹⁹ Ο μουσουλμανικός ιερός νόμος.

λουν να ανταποκρίνονται στα ίδια καθήκοντα έναντι της χώρας, αδιακρίτως της θρησκείας τους.

Άρθρο 18. Προϋπόθεση για την πρόσβαση σε οποιοδήποτε δημόσιο αξίωμα είναι η γνώση της τουρκικής γλώσσας, η οποία είναι η επίσημη γλώσσα του Κράτους.

Άρθρο 19. Όλοι οι Οθωμανοί μπορούν να γίνουν δεκτοί στα δημόσια αξιώματα, αναλόγως της καταλληλότητας, της αξίας και της ικανότητάς τους. [...]

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

Άρθρο 21. Η περιουσία, εμπράγματη ή προσωπική, εφόσον έχει αποκτηθεί νόμιμα, τελεί υπό εγγύηση. Δεν μπορεί να υποβληθεί σε απαλλοτρίωση, εκτός εάν υπάρχει αποδεδειγμένη δημόσια ωφέλεια, και εφόσον καταβληθεί πρώτα ανάλογη αποζημίωση, σύμφωνα με τον νόμο ο οποίος καθορίζει την αξία της εν λόγω περιουσίας. [...]

Η ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

Άρθρο 42. Η Γενική Συνέλευση αποτελείται από δυο βουλές: τη Βουλή των Προκρίτων ή αλλιώς Γερουσία και τη Βουλή των Αντιπροσώπων.

Άρθρο 43. Οι δυο Βουλές συνέρχονται από κοινού την [1^η Νοεμβρίου] κάθε έτους. Η έναρξη των συνεδριάσεων ορίζεται με ιραδέ²⁰, όπως και η λήξη τους η οποία πραγματοποιείται την [1^η Μαρτίου] του επόμενου έτους. Καμία από τις δυο βουλές δεν μπορεί να συνέλθει, εάν δε συνεδριάζει και η άλλη. [...]

Άρθρο 47. Τα μέλη της Γενικής Συνέλευσης είναι ελεύθερα να εκφράζουν τις γνώμες τους και να ψηφίζουν κατά βούληση. Δεν περιορίζονται από οποιοδήποτε όρους ή αιρέσεις, ούτε επηρεάζονται από απειλές. Δεν μπορεί να ασκηθεί ποινική δίωξη εις βάρος τους για τις απόψεις τις οποίες εκφράζουν κατά τη διάρκεια των συζητήσεων ή για τις ψήφους τις οποίες δίνουν, εκτός εάν παραβιάσουν τον Κανονισμό Λειτουργίας της Βουλής. Σ' αυτή την περίπτωση υπόκεινται στις ισχύουσες ρυθμίσεις των κανονισμών. [...]

ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Άρθρο 108. Η διοίκηση των επαρχιών θα βασίζεται στην αρχή της αποκέντρωσης. [...]

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ

Άρθρο 115. Κανένα άρθρο του συντάγματος δεν μπορεί, με οποιοδήποτε πρόσχημα, να τεθεί σε

αναστολή ή να παραβιαστεί.

www.ata.boun.edu.tr/Department%20Webpages/ATA_517/Constitution%20of%20the%20Ottoman%20Empire%201876.doc

Το οθωμανικό Σύνταγμα υιοθετήθηκε τον Δεκέμβριο του 1876, στο πλαίσιο της κρίσης του Ανατολικού Ζητήματος του 1875-1878. Σκοπός του ήταν να προκαταλάβει την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων υπέρ των μη μουσουλμάνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επέτρεπε να προβληθεί το επιχείρημα ότι το νέο και σύγχρονο Σύνταγμα τούς παρείχε πλήρη δικαιώματα, ενώ συγχρόνως διακήρυττε την ακεραιότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από αυτή την άποψη αποδείχθηκε αναποτελεσματικό, αφού δεν απέτρεψε την κήρυξη του πολέμου από τη Ρωσία το 1877. Μετά την οθωμανική ήττα, η ισχύς του συντάγματος αναστάλθηκε το 1878 και αποκαταστάθηκε μόνον το 1908. Στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και στο πλαίσιο κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είχε πλήρως απαρχαιωθεί.

Από ποιες απόψεις το οθωμανικό Σύνταγμα του 1876 ήταν παρόμοιο με τα συντάγματα των διάφορων εθνικών κρατών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης; Ποιες δικλείδες ασφαλείας είχαν συμπεριληφθεί στο κείμενο του συντάγματος, προκειμένου να αποτρέψουν την επάνοδο της αυταρχικής διακυβέρνησης; Προσπαθείστε να ερμηνεύσετε γιατί το οθωμανικό Σύνταγμα του 1876 απέδιδε προνομιούχο ρόλο στο Ισλάμ.

Ποιες προβλέψεις συμπεριλήφθηκαν, οι οποίες αποσκοπούσαν στη διαφύλαξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον κίνδυνο της εσωτερικής διάλυσης; Ήταν αυτές οι προβλέψεις ρεαλιστικές στο πλαίσιο των γεγονότων του έτους 1876;

B-8. Λόγος του ηγεμόνα Νικολάου με την ευκαιρία της δημοσίευσης του Συντάγματος του Μαυροβουνίου (1905)

Αξιότιμοι κύριοι πληρεξούσιοι!

Η μορφή την οποία είχε ως τώρα η Ανώτατη Κρα-

τική Κυβέρνηση σ' αυτήν τη χώρα ήταν μια μορφή αυτοκρατίας [*samoderzavje*]. Εγώ, ως ο έβδομος ηγεμόνας του δυναστικού Μου Οίκου, ελέω Θεού, κληρονόμησα την εξουσία και τη διαχείριση αυτής της Κυβέρνησης. Αντίθετα όμως από άλλους μονάρχες, ούτε οι Ένδοξοι Προκάτοχοί Μου ούτε Εγώ δε θεωρήσαμε ποτέ τους εαυτούς Μας ανεύθυνους, ούτε νομίσαμε ποτέ πως νόμος είναι η θέλησή Μας. Τον καιρό της ειρήνης είμασταν αληθινά αδέρφια των Μαυροβούνιων. Πήγαμε στις ίδιες μάχες μ' αυτούς, θυσιάσαμε τη ζωή μας εκεί που σκοτώθηκαν κι αυτοί, δώσαμε και δεχτήκαμε χτυπήματα εκεί που έδωσαν και δέχτηκαν κι αυτοί, σ' όλο το δρόμο από το Τσάρεφ Λαζ ως το Βούτσι Ντο²¹. [...]

Η ηγεμονία μας ξεκίνησε σ' ένα γυμνό λιβάδι, πάνω στο τίποτα και χωρίς τίποτα, κάτω από τον καθαρό ουρανό και μπροστά στα μάτια των εχθρών. Ήταν νόμιμη, γιατί την ψήφισε ο λαός και την ασκήσαμε με καρδιά, αγάπη κι ενεργητικότητα. [...]

Στο τέλος του 17^{ου} αιώνα ο Οίκος Μου βρήκε την Πατρίδα σε άθλια κατάσταση και σχεδόν κατακτημένη από μια άλλη πίστη, ενώ η θαυμαστή Ορθόδοξη μας πίστη κινδύνευε να χαθεί. [...]

Σήμερα τα σύνορα της Πατρίδας έχουν μεγαλώσει κι η θέση μας ανάμεσα στα έθνη ορίζεται από τις εκβολές του Μπόγιανα στην Αδριατική Θάλασσα ως τη συμβολή του Τάρα και του Πίβα, που φτιάχνουν τον ποταμό Δρίνο, κι από τη Μπίγιελα Γκόρα στο Τσάκορ, πάνω από το Ιπέκιο και τη Ντέτσανη. [...]

Σήμερα η Πατρίδα μας γίνεται Συνταγματική Μοναρχία κι ευτυχισμένοι ξεκινάμε μια νέα πολιτική ζωή. Καθώς αφήνουμε πίσω μας την περασμένη μας ζωή, σ' αυτό το σημείο καμπής, δεν μπορώ παρά να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου, από βάθους καρδιάς, προς τους Μακαριστούς Προγόνους μας, τους δικούς μου και δικούς σας, για την ιερή τους κοινότητα και για την ελευθερία που μας χάρισαν. [...]

Η απόφασή μου να εκδώσω το Σύνταγμα θα είναι ευπρόσδεκτη σε δυο μεριές. Τόσο εσείς όσο κι όλοι οι σέρβοι πατριώτες εν γένει θα τη δεχτείτε με την ίδια ειλικρινή πίστη που την ενέπνευσε, πίστη η οποία θα αποδειχθεί επιτυχημένη κι ευτυχής για την ανάπτυξη και την πρόοδο της Πατρίδας.

Crnogorski, τ. IV, σ. 34-46.

Ο Νικόλαος Α΄ Πέτροβιτς (1841-1921) ηγεμόνευσε στο Μαυροβούνιο από το 1860 ως το 1918, πρώτα ως πρίγκιπας και από το 1910 ως βασιλιάς. Στο διάστημα αυτό, το Μαυροβούνιο απέκτησε την ανεξαρτησία του (1878) και μεγάλωσε την επικράτειά του εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έχοντας φοιτήσει για δυο χρόνια σ' ένα γυμνάσιο του Παρισιού, ο Νικόλαος προώθησε την παιδεία και τον θεσμικό εκσυγχρονισμό. Εξαιτίας των παραδοσιακών κοινωνικών δομών όμως, οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις χρειάστηκε να γίνουν «από πάνω προς τα κάτω» κι επομένως, εφαρμόστηκαν μάλλον καθυστερημένα σε σχέση με τα υπόλοιπα εθνικά κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Με ποιον τρόπο νομιμοποιήθηκε η μοναρχία του Μαυροβουνίου; Γιατί ο βασιλιάς αποφάσισε να παραχωρήσει Σύνταγμα;

B-9. Η διακήρυξη των Νεοτούρκων (1908)

1. Η βάση του Συντάγματος θα είναι ο σεβασμός της εθνικής θέλησης. Μια από τις συνέπειες αυτής της αρχής θα είναι να απαιτηθεί χωρίς καθυστέρηση η ευθύνη των Υπουργών (να γίνουν υπεύθυνοι) ενώπιον της Βουλής κι επομένως, να θεωρείται ότι ένας Υπουργός έχει παραιτηθεί, όταν δε διαθέτει την πλειονότητα των ψήφων της Βουλής.

2. Εφόσον ο αριθμός των γερουσιαστών δε ξεπερνά το ένα τρίτο του αριθμού των βουλευτών, τα μέλη της Γερουσίας θα ορίζονται ως εξής: το ένα τρίτο τους από τον Σουλτάνο και τα δυο τρίτα από το έθνος. Η θητεία τους θα είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας.

3. Απαιτούμε να έχουν δικαίωμα ψήφου όλοι οι οθωμανοί υπήκοοι οι οποίοι έχουν συμπληρώσει το εικοστό έτος της ηλικίας τους, ασχέτως αν κατέχουν μικρή ή μεγάλη περιουσία. Αυτοί που έχουν χάσει τα πολιτικά τους δικαιώματα, φυσικά θα στερηθούν και αυτό το δικαίωμα.

4. Απαιτούμε να εισαχθεί με ακριβή διατύπωση στο Συνταγματικό Χάρτη το δικαίωμα της ελεύθερης δημιουργίας πολιτικών ενώσεων, προκειμένου να γί-

21 Τόποι μαχών με τους Οθωμανούς.

νει σεβαστό το Άρθρο 1 του Συντάγματος του 1293 έτους Εγίρας. [...]

7. Η τουρκική γλώσσα θα παραμείνει η επίσημη γλώσσα του κράτους. Τα επίσημα έγγραφα θα συντάσσονται και οι επίσημες συζητήσεις θα διεξάγονται στην τουρκική. [...]

9. Όλοι οι πολίτες θα απολαμβάνουν απόλυτη ελευθερία και ισότητα, όποια κι αν είναι η εθνικότητα και η θρησκεία τους, και θα έχουν τις ίδιες υποχρεώσεις. Όλοι οι Οθωμανοί, καθώς είναι ίσοι ενώπιον του νόμου όσον αφορά στα δικαιώματά τους και στις υποχρεώσεις τους έναντι του Κράτους, θα μπορούν να τοποθετούνται σε δημόσιες θέσεις αναλόγως των ικανοτήτων τους και της παιδείας τους. Οι μη Μουσουλμάνοι θα υπάγονται εξίσου στον στρατολογικό νόμο.

10. Η ελεύθερη άσκηση των θρησκευτικών προνομιών, τα οποία έχουν παραχωρηθεί στις διάφορες εθνικότητες, θα παραμείνει ακέραιη. [...]

14. Τα περιουσιακά δικαιώματα των γαιοκτημόνων δε θα παραβιαστούν (αφού τέτοια δικαιώματα πρέπει να μένουν σεβαστά και ακέραια, σύμφωνα με τον νόμο), αλλά θα προταθεί να επιτραπεί στους χωρικούς να αποκτούν γη και να τους δοθούν τα μέσα να δανείζονται χρήματα με λογικό επιτόκιο. [...]

16. Η εκπαίδευση θα είναι ελεύθερη. Κάθε οθωμανός πολίτης, στο πλαίσιο που ορίζει το Σύνταγμα, θα μπορεί να θέτει σε λειτουργία ιδιωτικά σχολεία, εφόσον τηρεί τους ειδικούς νόμους.

17. Όλα τα σχολεία θα λειτουργούν υπό την επίβλεψη του Κράτους. Προκειμένου να αποκτήσουν οι οθωμανοί πολίτες μια παιδεία με ομοιογενή και ομοιόμορφο χαρακτήρα, τα κρατικά σχολεία θα είναι ανοιχτά σε όλους, η διδασκαλία θα είναι δωρεάν και θα γίνονται δεκτές σ' αυτά όλες οι εθνικότητες. Η διδασκαλία της τουρκικής γλώσσας θα είναι υποχρεωτική στα κοινοτικά σχολεία. Στα κρατικά σχολεία, η δημόσια εκπαίδευση θα είναι δωρεάν. Η δευτεροβάθμια και η ανώτερη εκπαίδευση θα παρέχονται στα δημόσια σχολεία, τα οποία αναφέρονται ανωτέρω, και αυτά θα χρησιμοποιούν την τουρκική γλώσ-

σα. Εμπορικές, γεωργικές και βιομηχανικές σχολές θα ιδρυθούν, με σκοπό να αναπτυχθούν οι οικονομικοί πόροι της χώρας.

18. Επίσης, θα ληφθούν μέτρα για τη δημιουργία δρόμων, σιδηροδρόμων και καναλιών για τη διευκόλυνση των επικοινωνιών και την αύξηση των παραγωγικών πόρων της χώρας. Όλα όσα μπορεί να εμποδίζουν την πρόοδο της γεωργίας και του εμπορίου, θα καταργηθούν.

<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1908youngturk.html>

Μετά την ήττα στον πόλεμο του 1877-1888 ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Β΄ (1876-1908) ανέστειλε την ισχύ του Συντάγματος του 1876 και κυβέρνησε αυταρχικά. Οι Νεότουρκοι, μια αντιπολιτευτική οργάνωση η οποία αποτελούνταν κυρίως από αξιωματικούς και διανοούμενους, ζητούσαν την επαναφορά του Συντάγματος και εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις που θα ενίσχυαν την αυτοκρατορία. Τελικά, τέθηκαν επικεφαλής μιας επιτυχημένης επανάστασης το 1908 και κατέλαβαν την εξουσία, την οποία κράτησαν ως το 1918.

Βασικό πολιτικό αίτημα των Νεοτούρκων κατά την περίοδο που αντιπολιτεύονταν τον Αβδούλ Χαμίτ ήταν η επαναφορά του Συντάγματος του 1876. Ωστόσο, δέχτηκαν να γίνουν ορισμένες μετατροπές του Συντάγματος αυτού. Απαριθμήστε αυτές τις αλλαγές, κι εξηγήστε γιατί ήθελαν να τις εισαγάγουν οι Νεότουρκοι.

Συγκρίνετε την παράγραφο 17 της διακήρυξης των Νεοτούρκων με τα κείμενα του υποκεφαλαίου V. Ποιο ρόλο παίζει το σχολείο στη διαδικασία της εθνικής οικοδόμησης;

Αναλύστε την παράγραφο 18 της διακήρυξης των Νεοτούρκων και συγκρίνετέ την με τα κείμενα του υποκεφαλαίου IV. Τι παρατηρήσεις μπορούμε να κάνουμε σχετικά με τον ρόλο τον οποίο αποδίδει η πολιτική ηγεσία στην οικονομική ανάπτυξη;

Πίνακας 1: Συντάγματα των κρατών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Κράτος	Πρώτο σύγχρονο σύνταγμα	Κύριες αλλαγές			Ισχύον Σύνταγμα
		Πριν τον Α΄ ΠΠ	Μεσοπόλεμος	Μετά τον Β΄ ΠΠ	
Αλβανία ²²	1920		1925, 1928, 1939	14 Μαρτίου 1946 1976	21 Οκτωβρίου 1998
Βοσνία- Ερζεγοβίνη					24 Φεβρουαρίου 1993/ 14 Δεκεμβρίου 1995
Βουλγαρία	1879 (Σύνταγμα του Τιρνόβου)			4 Δεκ. 1947 1971	12 Ιουλίου 1991
Γιουγκοσλαβία			1921 (Σύνταγμα του Βίντοβταν) 1931	31 Ιαν. 1946, 1963 1974	27 Απριλίου 1992
Ελλάδα ²³	1844	1864, 1911	1927	1952	7 Ιουνίου 1975
Κροατία					22 Δεκεμβρίου 1990
Κύπρος	1959 (1960)				
Μαυροβούνιο	1905				12 Οκτωβρίου 1992
Οθ. Αυτοκρατορία	1876				
ΠΓΔ της Μακεδονίας					17 Νοεμβρίου 1991
Ρουμανία ²⁴	1866		1923, 1938	13 Απρ. 1948, 1952, 1965	8 Δεκεμβρίου 1991
Σερβία	1835	1838, 1869 1888, 1901			28 Σεπτεμβρίου 1990
Σλοβενία					23 Δεκεμβρίου 1991
Τουρκία	1924			1961	7 Νοεμβρίου 1982

Πίνακας 2: Καθιέρωση της καθολικής ψηφοφορίας στα κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Κράτος	Καθολική ανδρική ψηφοφορία	Γυναικεία ψηφοφορία
Αλβανία	1920	Περιορισμένη το 1920, καθολική το 1946
Βοσνία Ερζεγοβίνη	1920 (Γιουγκοσλαβία)	1945 (Γιουγκοσλαβία)
Βουλγαρία	1879	Για τις παντρεμένες γυναίκες το 1938, καθολική το 1945
Γιουγκοσλαβία	1918	1945
Ελλάδα	1864	Περιορισμένη το 1930, καθολική το 1952
Κροατία	1920 (Γιουγκοσλαβία)	1945
Κύπρος	1960	1960
Μαυροβούνιο	1920 (Γιουγκοσλαβία)	1945 (Γιουγκοσλαβία)
ΠΓΔ της Μακεδονίας	1913 (Σερβία)	1945 (Γιουγκοσλαβία)
Ρουμανία	1918	Περιορισμένη το 1929, καθολική το 1946
Σερβία	1869	1945 (Γιουγκοσλαβία)
Σλοβενία	1907 (Αυστρία)	1945 (Γιουγκοσλαβία)
Τουρκία	1924	1930

22 Συνταγματικού τύπου ρύθμιση: Καταστατικό της Διεθνούς Επιτροπής για την Αλβανία (1914).

23 Τα πρώτα ελληνικά συντάγματα ψηφίστηκαν από τις επαναστατικές εθνοσυνελεύσεις στη διάρκεια του πολέμου της ανεξαρτησίας και πριν από τη διεθνή αναγνώριση του ελληνικού κράτους: 1822 (Επίδαυρος), 1823 (Αστρος) και 1827 (Τροιζήνα).

24 Συνταγματικού τύπου ρυθμίσεις: Οργανικοί Κανονισμοί της Βλαχίας και της Μολδαβίας (1831/1832), Συνδιάσκεψη των Παρισίων (1858) για τις Ηνωμένες Ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας (μετά το 1859, Ρουμανία).

► **Εικ. 4. Η πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα (1863)**

Μαρκεζίνης, σ. 312-313.

? Εξηγήστε το όνομα που δόθηκε σ' αυτή την πλατεία. Εσείς έχετε Πλατεία Συντάγματος στην πρωτεύουσα της χώρας σας και στην πόλη όπου κατοικείτε; Έχετε ή είχατε ποτέ Πλατεία Έθνους ή Εθνική Πλατεία;

? **Παιχνίδι: Οι ονομασίες των δρόμων της πόλης - Μάθημα ιστορίας**

Χωριστείτε σε τέσσερις ομάδες. Βρείτε τουριστικούς οδηγούς για την πόλη σας από τέσσερις χωριστές ιστορικές περιόδους του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Αναλύστε τα ονόματα των δρόμων και των πλατειών και προσπαθείστε να βρείτε πόσα απ' αυτά αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα ή χαρακτήρες καθώς και σε εθνικούς ή τοπικούς ήρωες και γεγονότα. Αναλύστε το νόημα της αλλαγής ονομασίας που παρατηρείται κάθε φορά αλλά και μέσα στο πέρασμα του χρόνου. Μπορείτε να παίξετε το ίδιο παιχνίδι χρησιμοποιώντας ως αφητηρία τ' αγάλματα της πόλης σας.

? Στο Βουκουρέστι, η Λεωφόρος Βασιλίσσης Ελισάβετ μετονομάστηκε στη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος σε Λεωφόρο 6ης Μαρτίου (ημέρα εγκατάστασης της πρώτης κομμουνιστικής κυβέρνησης) κι έπειτα σε Λεωφόρο Γιώργη Γεωργίου Ντέη (από το όνομα του κομμουνιστή ηγέτη της Ρουμανίας από το 1945 έως το 1965). Μετά το 1989, ονομάστηκε Λεωφόρος Μιχαήλ Κογκαλιτσεάνου, προς τιμήν ενός μεγάλου πολιτικού, ιστορικού και συγγραφέα του 19^{ου} αιώνα, ενώ μερικά χρόνια αργότερα ένα κομμάτι της ξαναπήρε το παλιό όνομα, Λεωφόρος Βασιλίσσης Ελισάβετ. Αυτός είναι ένας πολύ απλός τρόπος για να κατανοήσουμε με ποιον τρόπο τα πολιτικά καθεστώτα χρησιμοποιούν τα ονόματα των δρόμων για να νομιμοποιήσουν συγκεκριμένες ιδεολογικές επιλογές και ιστορικές μνήμες. Μπορείτε να βρείτε άλλα παραδείγματα σαν κι αυτό; Υπάρχουν πολλά. Εσείς τι σκέφτεστε σχετικά μ' αυτές τις αλλαγές ονομάτων;

II. Η ιδιότητα του πολίτη

B-10. Ορισμός της ιδιότητας του πολίτη στο ελληνικό Σύνταγμα της Επιδαύρου (1822)

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ
Το Ελληνικόν έθνος, το υπό την φρικώδη Οθωμανικήν δυναστείαν, μη δυνάμενον να φέρη τον βαρύτατον και απαραδειγμάτιστον ζυγόν της τυραννίας, και αποσείσαν αυτόν με μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διά των νομίμων Παραστατών του, εις Εθνικήν συνηγμένην Συνέλευσιν, ενώπιον Θεού και ανθρωπων, «την Πολιτικήν αυτού ύπαρξιν και ανεξαρτησίαν».

Εν Επιδαύρω, την α' Ιανουαρίου, έτει ακωβ', και Α' της Ανεξαρτησίας.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΙΤΛΟΣ Α'

ΤΜΗΜΑ Α'

Περί Θρησκείας

α' - Η επικρατούσα θρησκεία εις την Ελληνικήν επικράτειαν είναι της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησίας ανέχεται όμως η Διοίκησης της Ελλάδος πάσαν θρησκείαν, και αι τελεταί και ιεροπραγαίαι εκάστης αυτών εκτελούνται ακωλύτως.

ΤΜΗΜΑ Β'

Περί των Γενικών Δικαιωμάτων των κατοίκων της Επικρατείας της Ελλάδος.

β' - Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν Έλληνες, και απολαμβάνουσιν άνευ τινός διαφοράς όλων των πολιτικών δικαιωμάτων.

γ' - Όλοι οι Έλληνες εισίν ενώπιον των νόμων άνευ τινός εξαιρέσεως ή βαθμού, ή κλάσεως, ή αξιώματος.

δ' - Όσοι έξωθεν ελθόντες κατοικήσωσιν ή παροικήσωσιν εις την Επικράτειαν της Ελλάδος, εισίν όμοιοι με τους αυτόχθονας κατοίκους ενώπιον των Νόμων.

Βακαλόπουλος, σ. 390.

Στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, η πρώτη εθνοσυνέλευση συγκεντρώθηκε στην Επίδαυρο και ψήφισε το πρώτο Σύνταγμα της χώρας, επηρεασμένο από παρόμοια κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης. Μολονότι τροποποιήθηκε κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, το Σύνταγμα της Επιδαύρου παρέμεινε βασικό σημείο αναφοράς της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας, σύμβολο των ιδανικών του αγώνα για εθνική ανεξαρτησία.

Ποιοι ήταν, σύμφωνα με το Σύνταγμα της Επιδαύρου, οι Έλληνες; Ποια σχέση αποτυπώνεται εδώ μεταξύ θρησκευτικής και εθνικής ταυτότητας; Είναι η εθνική γλώσσα προϋπόθεση της εθνικής ταυτότητας; Ποιες αρχές της Γαλλικής Επανάστασης μπορείτε να εντοπίσετε σ' αυτό το Σύνταγμα;

B-11. Ορισμός της ιδιότητας του πολίτη στο ελληνικό Σύνταγμα της Τροιζήνας (1827)

6. Έλληνες είναι:

α'. Όσοι αυτόχθονες της Ελληνικής Επικρατείας, πιστεύουσιν εις Χριστόν.

β'. Όσοι από τους υπό τον Οθωμανικών ζυγόν, πιστεύοντες εις Χριστόν, ήλθαν και θα έλθωσιν εις την Ελληνικήν Επικράτειαν, διά να συναγωνισθώσιν ή να κατοικήσωσιν εις αυτήν.

γ'. Όσοι εις ξένας Επικρατείας, είναι γεννημένοι από πατέρα Έλληνα.

δ'. Όσοι αυτόχθονες και μη, και οι τούτων απόγονοι, πολιτογραφηθέντες εις ξένας Επικρατείας προ της δημοσιεύσεως του παρόντος Συντάγματος, έλθωσιν

εις την Ελληνικήν Επικράτειαν, και ορκισθώσι τον Ελληνικόν όρκον.

ε'. Όσοι ξένοι έλθωσι και πολιτογραφηθώσιν.

ΟΕΔΒ, σ. 107.

Συγκρίνετε τα κείμενα Β-10 και Β-11 σχετικά με την έννοια της πολιτειότητας (ιδιότητας του πολίτη). Ποιες παρατηρήσεις μπορείτε να κάνετε;

B-12. Ορισμός της ιδιότητας του πολίτη στο σερβικό Σύνταγμα του 1835

Άρθρο 108. Κάθε παιδί που γεννιέται στη Σερβία ή έξω από τη Σερβία, αλλά από Σέρβους γονείς· κάθε υπάλληλος ή υπηρέτης χριστιανικής πίστης ο οποίος απασχολείται από Σέρβους, μέσα στη Σερβία ή έξω από αυτήν, κατά τη στιγμή της εξαγγελίας του παρόντος Συντάγματος· κάθε πρόσωπο το οποίο ζει στη Σερβία πάνω από δέκα χρόνια ή κατέχει ακίνητη περιουσία στη Σερβία θα θεωρείται Σέρβος και θα έχει το δικαίωμα ν' αποκτήσει τη σερβική υπηκοότητα.

Άρθρο 109. Οι ξένοι έμποροι, βιομήχανοι, τεχνίτες και γεωργοί χριστιανικής πίστης μπορούν να αποκτήσουν τα δικαιώματα των σέρβων υπηκόων, αν ζήσουν επί επτά χρόνια στη Σερβία κι επιδείξουν καλή συμπεριφορά ή αν ο Ηγεμόνας τους παραχωρήσει κάποιο αξίωμα. Το ίδιο ισχύει και για τους ξένους οι οποίοι τιμούν τη Σερβία, εάν λάβουν επιστολή από τον Ηγεμόνα με την οποία θ' αποκτούν τη σερβική ιθαγένεια. [...]

Άρθρο 111. Όλοι αδιακρίτως οι Σέρβοι θα είναι ίσοι ενώπιον των σερβικών νόμων, τόσο ως προς την υπεράσπιση που δικαιούνται όσο και ως προς τις ποινές που θα τους επιβάλλονται από όλα τα σερβικά δικαστήρια, από το κατώτερο ως το ανώτερο. [...]

Άρθρο 116. Κάθε σέρβος υπήκοος έχει τις ίδιες δυνατότητες να αποκτήσει αξιώματα στη Σερβία, εφόσον αποδεικνύει ότι είναι ικανός και άξιος γι' αυτά. Στην περίπτωση που υπάρχουν ίσες ικανότητες, ο Σέρβος θα προτιμάται από τον ξένο.

Άρθρο 118. Κάθε σκλάβος ο οποίος εισέρχεται στο σερβικό έδαφος αυτόματα γίνεται ελεύθερος, είτε τον έφερε στη Σερβία κάποιος άλλος είτε ήρθε μόνος του. Ο Σέρβος θα έχει δικαίωμα να αγοράζει σκλάβους, αλλά όχι να πουλά.

Jovičić, σ. 48-64.

Συγκρίνετε το παραπάνω κείμενο με το Β-14. Αναλύστε τη σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιειότητας, όπως αυτή προκύπτει από τα αποσπάσματα των Συνταγμάτων που παρουσιάζονται εδώ. Κοιτάξτε τα πρώτα Συντάγματα της δικής σας χώρας και ελέγξτε αν τυχόν υπάρχουν άρθρα που συνδέουν την πολιειότητα με τη θρησκευτική ένταξη των ανθρώπων. Εσείς πιστεύετε ότι η πολιειότητα θα έπρεπε να εξαρτάται από τη θρησκεία; Μη δώσετε μια απλή απάντηση του τύπου ναι/όχι, αλλά προσπαθείστε να βρείτε επιχειρήματα για να στηρίξετε την άποψή σας καθώς και παραδείγματα βασισμένα στην εμπειρία της χώρας σας. Αναρωτηθείτε: γιατί έχουμε (ή δεν έχουμε) τέτοιους είδους προβλέψεις στο Σύνταγμά μας; Είναι πράγματι η θρησκευτική ένταξη προϋπόθεση της εθνικής ταυτότητας;

Β-13. Νομοκανόνας του Δανιήλ Α΄ του Μαυροβούνιου και της Μπούρντας (1855)

Μέχρι τώρα το Μαυροβούνιο και η Μπούρντα²⁵ ήταν στ' αλήθεια ελεύθερα, αλλά δεν είχαν κανέναν δημόσιο νομοκανόνα που να ενισχύει και να υπερασπίζεται την ελευθερία των Μαυροβούνιων και των κατοίκων της Μπούρντας. Αντίθετα, η δικαιοσύνη και η μοίρα τους βρίσκονταν μόνο στα χέρια του ηγεμόνα. [...]

Πρώτον

Όλοι οι Μαυροβούνιοι και οι κάτοικοι της Μπούρντας θα είναι ίσοι μπροστά στον δικαστή.

Δεύτερον

Η τιμή, η περιουσία, η ζωή και η ελευθερία σύμφωνα με τις ελευθερίες που κληρονομήσαμε και διατηρήσαμε ως σήμερα θα εξασφαλιστούν, από εδώ και στο εξής, για όλους τους Μαυροβούνιους και τους κατοίκους της Μπούρντας. Κανένας άλλος Μαυροβούνιος ή κάτοικος της Μπούρντας δε θα μπορεί να πειράξει αυτά τα ιερά των δίκαιων αδελφών Μαυροβούνιων και κατοίκων της Μπούρντας. [...]

Ενενηκοστόν πρώτον

Όλοι οι πρόσφυγες, όταν πατούν το χώμα της ελεύθερης μας χώρας, σύμφωνα με τον όρκο του Αγίου Πέτρου, του παλιού Ηγεμόνα του Μαυροβουνίου, θα είναι ασφαλείς και κανένας δε θα μπορεί να

τους κάνει κακό, εφόσον συμπεριφέρονται τίμια και σύμφωνα με τον κρατικό νομοκανόνα μας. Θα απολαμβάνουν και αυτοί τη δικαιοσύνη σαν όλους τους αδελφούς Μαυροβούνιους και τους κατοίκους της Μπούρντας. [...]

Ενενηκοστόν δεύτερον

Μολονότι στη χώρα μας δεν υπάρχει κανένα άλλο έθνος εκτός από το σερβικό ούτε άλλη θρησκεία από την Ορθοδοξία, όλα τα μέλη των άλλων φυλών και των άλλων θρησκειών θα μπορούν να ζουν ελεύθερα και να απολαμβάνουν την ίδια ελευθερία και δικαιοσύνη με όλους τους Μαυροβούνιους και τους κατοίκους της Μπούρντας.

Crnogorski, τ. Ι, σ. 167-184.

Ο Δανιήλ Α΄ Πέτροβιτς (1830-1860) διαδέχθηκε τον θείο του Πέτρο Β΄ Πέτροβιτς Νιέγκος ως ηγεμόνας του Μαυροβούνιου το 1852. Καθώς αρνήθηκε να γίνει επίσκοπος (*βλάδικας*), πήρε τον τίτλο του ηγεμόνα (*οσποδάρου*) και αναδιοργάνωσε το Μαυροβούνιο ως μια κληρονομική κοσμική (και όχι θεοκρατική) ηγεμονία. Μορφωμένος και δραστήριος, ο Δανιήλ πολέμησε με επιτυχία εναντίον των Οθωμανών και εγκαινίασε μια διαδικασία συγκεντρωτισμού και υποχρεωτικού εκσυγχρονισμού, η οποία τελικά οδήγησε στη δολοφονία του, το 1860.

Πώς όριζε τους Μαυροβούνιους ο νομικός κώδικας του Δανιήλ Α΄; Μπορούσαν οι νεοφερμένοι να γίνουν Μαυροβούνιοι σύμφωνα μ' αυτό τον κώδικα;

Β-14. Επαναπροσδιορισμός της ιδιότητας του πολίτη στο Άρθρο 7 του ρουμανικού Συντάγματος (1879)

Άρθρο 7. Οι διαφορετικές θρησκευτικές πίστεις και δόγματα στη Ρουμανία δεν αποτελούν εμπόδιο στην απόλαυση και την άσκηση των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων.

1. Ο ξένος, αδιαφόρως της θρησκείας του και ασχέτως αν τελεί υπό ξένη προστασία ή όχι, μπορεί να

²⁵ Τα όρη της Μπούρντας, στο βορειοανατολικό Μαυροβούνιο, συμπεριλήφθηκαν στην ηγεμονία μόλις το 1796 και οι κάτοικοί τους διατήρησαν μια χωριστή ταυτότητα για αρκετές γενιές.

αποκτήσει το δικαίωμα της εγκατάστασης υπό τους κάτωθι όρους:

- α) Θα υποβάλει προς την κυβέρνηση αίτηση απόκτησης υπηκοότητας στην οποία θα δείχνει το κεφάλαιο το οποίο έχει στην κατοχή του, το επάγγελμα ή την τέχνη του και την πρόθεσή του να εγκατασταθεί στη Ρουμανία.
- β) Θα ζησει, μετά την υποβολή της αίτησης, δέκα χρόνια στη χώρα και θα αποδείξει πως είναι χρήσιμος στη Ρουμανία.

2. Τα εξής πρόσωπα μπορούν να εξαιρεθούν απ' αυτή τη διαδικασία:

- α) Αυτοί οι οποίοι φέρνουν στη χώρα βιομηχανίες, χρήσιμες εφευρέσεις ή διακεκριμένες δεξιότητες ή αυτοί οι οποίοι έχουν ιδρύσει εδώ μεγάλα εμπορικά ή βιομηχανικά καταστήματα.
- β) Αυτοί οι οποίοι γεννήθηκαν και ανατράφηκαν στη Ρουμανία από γονείς οι οποίοι ήταν ήδη εγκατεστημένοι στη χώρα και ποτέ δεν απόλαυσαν τη ξένη προστασία.
- γ) Αυτοί οι οποίοι υπηρέτησαν τη χώρα κατά τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας και οι οποίοι θα αποκτήσουν συλλογικά τη ρουμανική υπηκοότητα, μέσω κυβερνητικής πρότασης, μ' ένα ενιαίο διάταγμα και χωρίς να απαιτηθούν άλλες τυπικές διαδικασίες.

3. Τα πρόσωπα μπορούν να αποκτούν τη ρουμανική υπηκοότητα μόνο σύμφωνα με τον νόμο και σε ατομική βάση.

4. Θα καταρτιστεί ένας ενιαίος νόμος ο οποίος θα ορίζει με ποιον τρόπο οι ξένοι θα αποκτούν το δικαίωμα εγκατάστασης στη ρουμανική επικράτεια.

5. Μόνον οι Ρουμάνοι και τα πρόσωπα τα οποία έχουν αποκτήσει τη ρουμανική υπηκοότητα θα μπορούν να αποκτούν αγροτική ακίνητη περιουσία στη Ρουμανία.

Όλα τα δικαιώματα τα οποία έχουν αποκτηθεί μέχρι στιγμής θα παραμείνουν σεβαστά.

Όλες οι διεθνείς συμβάσεις οι οποίες υπάρχουν αυτήν τη στιγμή θα παραμείνουν σε ισχύ, μαζί με όλες τις ρήτρες και τους ειδικότερους όρους τους.

Constituțiile, σ. 34-35.

Το ρουμανικό Σύνταγμα του 1866 περιόριζε το δικαίωμα της πολιτεότητας στους Χριστιανούς, εξαιρώντας κατ' αυτό τον τρόπο τους Εβραίους και τους Μουσουλμάνους. Στην ειρηνευτική Συνθήκη του Βερολίνου (1878) οι Μεγάλες Δυνάμεις εξάρτησαν την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας από την αλλαγή του Άρθρου 7, ώστε να αρθεί η διάκριση που υπήρχε εις βάρος των μη χριστιανών. Η ρουμανική πολιτική ελίτ δυσανασχέτησε μ' αυτή την αξίωση, αλλά δεν μπορούσε να της αντιταχθεί επ' άπειρον. Τελικά πρότεινε μια συμβιβαστική εκδοχή η οποία προέβλεπε κάποιες αλλαγές στο επίμαχο Άρθρο 7.

Το τροποποιημένο Άρθρο 7, το οποίο είδαμε παραπάνω, τερματίζει πράγματι τις θρησκευτικές διακρίσεις όσον αφορά στην αναγνώριση της ρουμανικής πολιτεότητας; Ποια χαρακτηριστικά επιτρέπουν σ' ένα ξένο να υποβάλει αίτηση για να του δοθεί η ρουμανική υπηκοότητα; Εσείς πώς θα ρυθμίζατε, αν είχατε τη δυνατότητα, την παροχή υπηκοότητας;

B-15. Συνθήκη για τις μειονότητες μεταξύ των Συμμαχικών Δυνάμεων και της Ρουμανίας (1919)

Άρθρο 1.

Η Ρουμανία αναλαμβάνει να αναγνωρίσει ως θεμελιώδεις νόμους εκείνους τους όρους οι οποίοι περιέχονται στα Άρθρα 2 έως 8 του παρόντος Κεφαλαίου. Κανείς νόμος, κανονισμός ή διοικητική πράξη δε θα θίγει την εφαρμογή των κατωτέρω όρων, ούτε θα υπερισχύει έναντι αυτών οποιοσδήποτε νόμος, κανονισμός ή διοικητική πράξη.

Άρθρο 2.

Η Ρουμανία αναλαμβάνει να εξασφαλίσει πλήρη και απόλυτη προστασία της ζωής και της ελευθερίας σε όλους τους κατοίκους της, χωρίς διάκριση γενεάς, εθνικότητας, γλώσσας, φυλής ή θρησκείας.

Όλοι οι κάτοικοι της Ρουμανίας θα δικαιούνται να ασκούν ελεύθερα, δημόσια ή κατ' ιδίαν, οποιοδήποτε δόγμα, θρησκεία ή πίστη, εφόσον η άσκησή τους δεν αντιβαίνει στη δημόσια ευταξία και τα δημόσια ήθη.

Άρθρο 3.

Με την επιφύλαξη των ειδικών προβλέψεων των Συνθηκών οι οποίες αναφέρονται ανωτέρω, η Ρουμανία δέχεται και κηρύσσει ρουμάνους υπηκόους

αυτοδικαίως και χωρίς να απαιτείται οποιοσδήποτε επίσημος τύπος, όλα τα πρόσωπα τα οποία συνήθως κατοικούν κατά την ημερομηνία ισχύος της παρούσας Συνθήκης σ' ολόκληρη την επικράτεια της Ρουμανίας, συμπεριλαμβανομένων των προσαρτήσεων οι οποίες έγιναν με τις Ειρηνευτικές Συνθήκες με την Αυστρία και την Ουγγαρία ή οποιωνδήποτε άλλων προσαρτήσεων ενδεχομένως θα γίνουν σε μεταγενέστερο χρόνο, εάν τα εν λόγω πρόσωπα δεν είναι κατά την ίδια ημερομηνία υπήκοοι άλλης ξένης χώρας, πλην της Αυστρίας ή της Ουγγαρίας.

Εντούτοις οι υπήκοοι της Αυστρίας και της Ουγγαρίας, οι οποίοι έχουν ηλικία άνω των δεκαοχτώ ετών, θα έχουν δικαίωμα, σύμφωνα με τους όρους οι οποίοι περιέχονται στις προαναφερθείσες Συνθήκες, να επιλέξουν οποιαδήποτε άλλη υπηκοότητα ενδεχομένως δικαιούνται. Το δικαίωμα επιλογής υπηκοότητας του συζύγου καλύπτει και τη σύζυγο· το δικαίωμα επιλογής υπηκοότητας των γονέων καλύπτει και τα τέκνα τους ηλικίας κάτω των δεκαοχτώ ετών.

Τα πρόσωπα τα οποία έχουν ασκήσει το προαναφερθέν δικαίωμα επιλογής υπηκοότητας οφείλουν, εντός των επόμενων δώδεκα μηνών, να μεταφέρουν τον τόπο κατοικίας τους στο Κράτος, την υπηκοότητα του οποίου επέλεξαν. Θα έχουν δικαίωμα να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία την οποία τυχόν διαθέτουν εντός των ορίων της ρουμανικής επικρατείας. Θα έχουν δικαίωμα να μεταφέρουν μαζί τους την κάθε είδους κινητή τους περιουσία. Δεν επιτρέπεται να τους επιβληθούν εξαγωγικοί δασμοί σε σχέση με την εξαγωγή της εν λόγω περιουσίας. [...]

Άρθρο 5.

Η Ρουμανία αναλαμβάνει να μην εμποδίσει με οποιονδήποτε τρόπο την άσκηση του δικαιώματος το οποίο διαθέτουν τα προαναφερθέντα πρόσωπα, με βάση τις Συνθήκες οι οποίες καταρτίστηκαν ή θα καταρτιστούν από τις Σύμμαχες και Συνέταιρες Δυνάμεις με την Αυστρία ή την Ουγγαρία, να επιλέξουν αν θα αποκτήσουν ή όχι την ρουμανική υπηκοότητα.

Άρθρο 6.

Όλα τα πρόσωπα τα οποία γεννήθηκαν εντός των ορίων της ρουμανικής επικρατείας και τα οποία δεν είναι εκ γενετής υπήκοοι άλλου Κράτους θα γίνουν αυτοδικαίως ρουμάνοι υπήκοοι.

Άρθρο 7.

Η Ρουμανία αναλαμβάνει να αναγνωρίσει ως ρουμάνους υπηκόους, αυτοδικαίως και χωρίς να απαιτείται

οποιαδήποτε επίσημη διατύπωση, όλους τους Εβραίους οι οποίοι ζουν σε οποιοδήποτε μέρος της ρουμανικής επικρατείας και δεν κατέχουν άλλη υπηκοότητα.

Άρθρο 8.

Όλοι οι ρουμάνοι υπήκοοι θα είναι ίσοι έναντι του νόμου και θα απολαμβάνουν τα ίδια αστικά και πολιτικά δικαιώματα χωρίς να υφίστανται καμιά διάκριση με βάση τη φυλή, τη γλώσσα ή τη θρησκεία τους.

Οι διαφορές θρησκείας, πίστης ή δόγματος δε θα λαμβάνονται υπόψη εις βάρος οποιουδήποτε ρουμάνου υπηκόου σε ζητήματα σχετικά με την απόλαυση των αστικών ή πολιτικών του δικαιωμάτων, όπως είναι, για παράδειγμα, η πρόσληψη σε δημόσιες υπηρεσίες, λειτουργίες και επίτιμα αξιώματα ή η άσκηση επαγγελματιών και τεχνών. [...]

Άρθρο 9.

Οι ρουμάνοι υπήκοοι οι οποίοι ανήκουν σε φυλετικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες θα απολαμβάνουν την ίδια μεταχείριση και ασφάλεια, νομικώς και εμπράκτως, με τους λοιπούς ρουμάνους υπηκόους. Ειδικότερα, θα έχουν ίσα δικαιώματα στην ίδρυση, διαχείριση και έλεγχο ιδίους εξόδοις φιλανθρωπικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ιδρυμάτων, σχολείων και άλλων εκπαιδευτικών καταστημάτων κι επίσης, θα έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη γλώσσα τους και να τελούν ελεύθερα τη θρησκευτική τους λατρεία.

Άρθρο 10.

Η Ρουμανία θα παραχωρήσει, σ' εκείνες τις πόλεις και τις περιφέρειες όπου κατοικεί μια σημαντική αναλογία ρουμάνων υπηκόων οι οποίοι δε μιλούν ρουμανικά, στο πλαίσιο του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, επαρκείς διευκολύνσεις, ώστε να διασφαλιστεί ότι στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η διδασκαλία θα παρέχεται στα παιδιά αυτών των ρουμάνων υπηκόων μέσω της δικής τους γλώσσας. Αυτός ο όρος δε θα εμποδίζει τη Ρουμανική Κυβέρνηση να καθιστά υποχρεωτική τη διδασκαλία της ρουμανικής γλώσσας στα εν λόγω σχολεία. [...]

Άρθρο 12.

Η Ρουμανία συμφωνεί ότι οι όροι των ανωτέρω Άρθρων, στο μέτρο που αφορούν πρόσωπα τα οποία ανήκουν σε φυλετικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες, συνιστούν υποχρεώσεις διεθνούς συμφέροντος και θα τεθούν υπό την εγγύηση της Κοινωνίας των Εθνών.

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html>

 Στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου η ρωσική, η αυστροουγγρική και η οθωμανική αυτοκρατορία κατέρρευσαν. Στη θέση τους εμφανίστηκαν αρκετά νέα εθνικά κράτη, ενώ ορισμένα παλαιότερα εθνικά κράτη απέκτησαν, μαζί με νέες περιοχές, και σημαντικές εθνικές μειονότητες. Προκειμένου ν' αποφευχθούν οι εντάσεις στην ειρηνευτική συνδιάσκεψη των Παρισίων (1919-1920), αυτές οι μειονότητες τέθηκαν υπό την ειδική προστασία διεθνών συνθηκών, οι οποίες υπογράφηκαν χωριστά με τα εθνικά κράτη της Ανατολικής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.

 Οι συνθήκες για τις μειονότητες συχνά θεωρούνταν εργαλεία για την παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στις εσωτερικές υποθέσεις των κυρίαρχων εθνικών κρατών. Εσείς τι σκέφτεστε σήμερα γι' αυτό το ζήτημα; Ήταν αυτές οι συνθήκες νόμιμες; Ήταν αποτελεσματικές;

B-16. Επαναπροσδιορισμός της ιδιότητας του πολίτη στο ρουμανικό Σύνταγμα του 1923

Άρθρο 1.

Το Βασίλειο της Ρουμανίας είναι ένα εθνικό ενιαίο και αδιαίρετο κράτος.

Άρθρο 5.

Οι Ρουμάνοι, όποιες και αν είναι οι εθνοτικές καταβολές τους ή η γλώσσα την οποία μιλούν ή η θρησκεία τους, απολαμβάνουν την ελευθερία της συνείδησης, την ελευθερία της εκπαίδευσης, την ελευθερία του τύπου, την ελευθερία του συνέρχεσθαι, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και όλες τις άλλες ελευθερίες και τα δικαιώματα τα οποία αναγνωρίζει ο νόμος.

Άρθρο 6.

Οι όροι του παρόντος Συντάγματος και όλων των άλλων νόμων οι οποίοι αφορούν στα πολιτικά δικαιώματα αποτελούν, μαζί με την ιδιότητα τού να είναι κανείς Ρουμάνος, αναγκαίες συνθήκες για την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων.

Ειδικοί νόμοι, οι οποίοι θα ψηφιστούν με την ειδική πλειοψηφία των δυο τρίτων, θα ορίσουν τις συνθήκες υπό τις οποίες μπορούν να ασκήσουν πολιτικά δικαιώματα και οι γυναίκες.

Τα αστικά δικαιώματα των γυναικών θα θεμελιωθούν στη βάση της απόλυτης ισότητας των φύλων.

Άρθρο 7.

Οι διάφορες θρησκευτικές πίστεις και δόγματα καθώς και οι εθνοτικές ταυτότητες και γλώσσες της Ρουμανίας, δε συνιστούν εμπόδιο στην απόλαυση και την άσκηση των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Όσον αφορά στην άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων, μόνον η απόκτηση της ρουμανικής υπηκοότητας μπορεί να προικίσει τον ξένο με τα ίδια δικαιώματα που απολαμβάνουν οι Ρουμάνοι. Η ρουμανική υπηκοότητα παραχωρείται από το Υπουργικό Συμβούλιο σε ατομική βάση, με απόφαση επιτροπής συνισταμένης από τον νυν και τους πρώην Προέδρους του Ανώτατου Δικαστηρίου της πρωτεύουσας, η οποία αποδέχεται ότι ο ενδιαφερόμενος πληρεί τις νόμιμες προϋποθέσεις.

Constituțiile, σ. 71-72.

 Ήταν οι όροι του ρουμανικού Συντάγματος του 1923 προοδευτικοί σε σχέση με τους προηγούμενους κανόνες οι οποίοι ρύθμιζαν το θέμα της υπηκοότητας;

Τι ακριβώς λένε οι όροι οι οποίοι αφορούν στο δικαίωμα της γυναικείας ψήφου; Ερευνήστε τα συντάγματα της δικής σας χώρας τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα και προσπαθήστε να βρείτε τις προβλέψεις σχετικά με το δικαίωμα ψήφου των γυναικών. Ποια είναι τα πολιτικά επακόλουθα του αποκλεισμού κάποιων ανθρώπων από το δικαίωμα της ψήφου;

Γενικές ερωτήσεις:

Συζητήστε τη σχέση μεταξύ πολιτιότητας, εθνικών και θρησκευτικών ταυτοτήτων, φύλου και φυλής. Αναζητήστε στο σημερινό σύνταγμα της χώρας σας ποιοι όροι προβλέπονται για την αναγνώριση της υπηκοότητας των ατόμων. Συγκρίνετε και συζητήστε τη σημερινή κατάσταση σε σχέση μ' αυτές που περιγράφηκαν παραπάνω ή μ' εκείνες τις οποίες συναντά κανείς στην ιστορία της χώρας σας. Πώς θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε τους τυχόν αποκλεισμούς;

III. Έθνη και εκκλησίες

B-17. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο καταδικάζει τη συνήθεια να δίνονται αρχαία ελληνικά ονόματα στα παιδιά (1819)

«Και η κατά καινοτομίαν [...] εισαχθείσα των παλαιών Ελληνικών ονομάτων επιφώνησις εις τα βαπτιζόμενα βρέφη των πιστών [...] λαμβανομένη ως μία καταφρόνησις της χριστιανικής ονοματοθεσίας είναι διόλου απροσφυής και ανάρμοστος· όθεν ανάγκη η αρχιερωσύνη σας να διαδώσητε παραγγελίας εντόνους [...].»

Δημαράς, σ. 364.

Γιατί, κατά τη γνώμη σας, άρχισαν οι άνθρωποι να δίνουν στα παιδιά τους αρχαιοελληνικά ονόματα; Πώς σας φαίνεται η στάση που τήρησε το Οικουμενικό Πατριαρχείο; Είναι σωστό οι εκκλησιαστικές αρχές να παρεμβαίνουν στο ποια ονόματα θα διαλέξουν οι γονείς για τα παιδιά τους; Θα ήταν η παρέμβαση των πολιτικών αρχών περισσότερο θεμιτή σ' αυτό το ζήτημα; Ποια ονόματα κυριάρχησαν στη δική σας χώρα τον 19^ο αιώνα; Σήμερα, τι συμβαίνει; Εσείς τι πιστεύετε: τα ονόματα χρησιμοποιούνταν ως δείκτες της θρησκευτικής, της τοπικής ή της εθνικής ταυτότητας; Τελικά, ποιος παίρνει τις αποφάσεις σε ζητήματα ταυτότητας;

B-18. Διχονομίες σχετικά με την ίδρυση της αυτοκέφαλής εκκλησίας της Ελλάδας (1833)

A. Ένας οπαδός της αυτονομίας – Θεόκλητος Φαρμακίδης

Τον Ιούλιον του 1833 έτους διεκηρύχθη Αυτοκέφαλος και ανεξάρτητος η εκκλησία του Βασιλείου της Ελλάδος. [...] Το Ελληνικόν έθνος, διακηρύξαν εξ αρχής της ενδοξοτάτης αυτού επαναστάσεως ενώπιον Θεού και ανθρώπων την εαυτού πολιτικήν αυτονομίαν και ανεξαρτησίαν, απέδειξεν εν ταυτώ, καθ' α είχεν αφ' εαυτού δίκαια, [...] και την εαυτού Εκκλησίαν Αυτοκέφαλον και ανεξάρτητον· διότι και **ο σκοπός του ιερού αυτού αγώνος ήτον όχι μόνον η πολιτική, αλλά και η εκκλησιαστική αυτονομία και ανεξαρτησία** [...] δεν είχεν χρείαν

αδείας ή συγκαταθέσεως [γιατί] η πολιτική αυτονομία και ανεξαρτησία φέρει μεθ' εαυτής αναγκαιώς, κατά την δόξαν της ορθοδόξου Εκκλησίας και την εκκλησιαστικήν [...] χωρίς τινος άλλης περί τούτου ιδιαίτερας πράξεως ή συνθήκης· διότι **επικράτεια και Εκκλησία είναι εν** κατά το εξωτερικόν αυτής είδος [...].

Ματάλας, σ. 49.

B. Ένας οπαδός της παραμονής στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης – Κωνσταντίνος Οικονόμος

Τι δεν έπαθον υπέρ της ελευθέρας Ελλάδος οι έξω ταύτης μείναντες αδελφοί; Και όμως εκείνους ουδ' Έλληνας ουδ' αδελφούς αξιούτε ονομάζειν αλλά κατοίκους της Τουρκίας και δούλα τής (ως λέγετε) δεδουλωμένης εκκλησίας μέλη! Τοιουτοτρόπως αποχωρίζετε (το εφ' υμίν) την Ελλάδαν από της Ελλάδος και τους Έλληνας απ' αλλήλων, κατακερματίζοντες το έθνος, και διασπείροντες διχόνοιας θρησκευτικάς, αίτινες γεννώσιν εμφυλίους νόσους, και χαλεπούς πολέμους αδελφών. Τοιουτοτρόπως, τέλος, συστέλλετε το κράτος των Ελλήνων εις όρια στενότατα, και κωλύετε τας προόδους του θεοστήρικτου βασιλείου της Ελλάδος, και ματαιούτε (το γ' υφ' υμίν) τας ευχάς και τας ελπίδας όλου του έθνους και τοσοούτων αιώνων και τοσοούτων φιλελλήνων χριστιανικών εθνών! Ω άνθρωποι ποι φέρεσθε;

Οικονόμος, σ. 336-337.

Αφότου απέκτησε την ανεξαρτησία του, το ελληνικό κράτος έπρεπε επίσης να διευθετήσει το εκκλησιαστικό πρόβλημα. Οι περισσότεροι Έλληνες ήταν ορθόδοξοι, αλλά η κεφαλή της ορθόδοξης Εκκλησίας, ο οικουμενικός πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης, ελεγχόταν από τους Οθωμανούς. Προκειμένου ν' αποφύγει τη συνέχιση της εκκλησιαστικής της εξάρτησης από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Εκκλησία της Ελλάδας διέκοψε τους επίσημους δεσμούς της με το πατριαρχείο. Οι φλογερές διαμάχες γι' αυτό το ζήτημα παρουσιάζονται εδώ, μέσα από τα κείμενα του Θεόκλητου Φαρμακίδη (1784-1860) και του Κωνσταντίνου Οικονόμου (1780-1857).

Συγκρίνετε τα δυο κείμενα που προηγούνται. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί καθένας από τους δυο συγγραφείς; Για ποιους λόγους, κατά τη γνώμη σας, ήταν σημαντικό να αποκτήσει μια αυτόνομη εκκλησία το ελληνικό κράτος;

B-19. Το διάταγμα με το οποίο καθιερώθηκε η συνοδική εξουσία στην ορθόδοξη εκκλησία της Ρουμανίας (1864)

Άρθρο 1. Η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι και θα παραμείνει ανεξάρτητη από κάθε ξένη εκκλησιαστική αρχή όσον αφορά Στα οργανωτικά και πειθαρχικά της ζητήματα.

Άρθρο 2. Η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία, η ενότητα της οποίας εκπροσωπείται στην Ιερά Σύνοδο, συνεχίζει να διοικείται από τους Αρχιεπισκόπους και τους Επισκόπους με τη βοήθεια των επισκοπικών συνόδων.

Άρθρο 3. Η Γενική Σύνοδος της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας τηρεί την δογματική ενότητα της ιερής Ορθόδοξης πίστης με τη μεγάλη Ανατολική Εκκλησία μέσω διαβουλεύσεων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Άρθρο 4. Η Γενική Σύνοδος της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αποτελείται από:

τους Αρχιεπισκόπους, τους Επισκόπους, τους ρουμάνους Αρχιερείς, τρεις αντιπροσώπους οι οποίοι επιλέγονται σε κάθε επισκοπή από τον κοσμικό κλήρο και αποκλειστικά μεταξύ των ενοριακών ιερέων ή κοσμικών οι οποίοι διαθέτουν θεολογικές γνώσεις, τους κοσμήτορες των θεολογικών σχολών των πανεπιστημίων του Ιασίου και του Βουκουρεστίου [...]

Άρθρο 16. Ποτέ και υπό κανένα πρόσχημα δεν επιτρέπεται η Γενική Σύνοδος της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας να τροποποιήσει ή να εμποδίσει: Την ελευθερία της συνείδησης και την θρησκευτική ανεκτικότητα. Οι νόμοι οι οποίοι ρυθμίζουν τα της θρησκευτικής ανεκτικότητας εμπίπτουν από κάθε άποψη στην αρμοδιότητα των τακτικών νομοθετικών συνελεύσεων.

Η γλώσσα της ορθόδοξης λατρείας στις εκκλησίες της χώρας θα είναι πάντοτε η ρουμανική.

Murgescu, σ. 255-256.

Το παραπάνω διάταγμα εκδόθηκε από τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Ιωάννη Κούζα (1859-1866) στο πλαίσιο της σύγκρουσης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης εξαιτίας της αφαίρεσης των μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών που είχε το τελευταίο στη Ρουμανία (1863). Απετέλεσε το πρώτο βήμα για την οργάνωση μιας εθνικής ορθόδοξης εκκλησίας: το ακολούθησαν η επίσημη ανακήρυξη του εκκλησιαστικού αυτοκέφαλου (1885) και η οργάνωση της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως χωριστού πατριαρχείου (1925).

Γιατί, κατά τη γνώμη σας, ήταν τόσο σημαντικό για το ρουμανικό κράτος η οργάνωση μιας χωριστής και ανεξάρτητης εκκλησίας; Με ποιον τρόπο εξασφάλισε το κράτος τον έλεγχο του πάνω στην εκκλησία; Από ποιες απόψεις διατήρησε η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία τη σύνδεσή της με το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης; Συγκρίνετε το παραπάνω κείμενο με τα κείμενα A-15 και A-24.

B-20. Τα σχόλια του γάλλου δημοσιογράφου Σαρλ Υριαρτέ σχετικά με το όραμα των ορθόδοξων και καθολικών ιερέων για τη σχέση μεταξύ θρησκείας κι εθνικότητας στη Βοσνία (1875-1876)

Ο ορθόδοξος ιερέας ζει στενά δεμένος με τους ανθρώπους της πίστης του και δε χρειάζεται καθόλου ν' αναρωτηθούμε για ποιους λόγους οι ηγέτες του κινήματος [της εξέγερσης στη Βοσνία το 1875] ήταν κυρίως ελληνορθόδοξοι ιερείς, οι οποίοι όχι μόνον έδωσαν το σύνθημα ν' αρχίσει ο ξεσηκωμός αλλά και πήραν τα τουφέκια τους και οδήγησαν το λαό τους στη μάχη. Γι' αυτούς τους ανθρώπους η έννοια της πίστης και η έννοια του έθνους ή της φυλής είναι τόσο παρόμοιες, ώστε η λέξη «Σέρβος» θεωρείται συνώνυμη της λέξης «Ορθόδοξος». Οι καθολικοί, πάλι, αντιλαμβάνονται τα πράγματα διαφορετικά: για τους βόσνιους καθολικούς ιερείς η έννοια της θρησκείας είναι πιο σημαντική από την έννοια του έθνους και τώρα πλέον μπορούμε να δούμε ότι οι καθολικοί ιερείς, οι οποίοι παίρνουν τις εντολές τους από τη Ρώμη, έχουν αποτρέψει τον καθολικό λαό

από το να εξεγερθεί. Οι πιο προοδευτικοί μεταξύ αυτών περιορίστηκαν απλώς στο να τυπώσουν αιτήσεις στα λατινικά, τη φυσική τους γλώσσα, με τις οποίες καλούν να παρέμβει η γειτονική καθολική Δύναμη [η Αυστροουγγαρία] για να εκλείψουν τα προβλήματα της καταπίεσης. Δεν υπάρχει λόγος ν' απορούμε για τη διαιώνιση της διαμάχης μεταξύ των δυο θρησκειών [της ορθόδοξης και της καθολικής]. Το οθωμανικό κράτος δεν ασχολείται με την εκπαίδευση των χριστιανών, και καλά κάνει άλλωστε, και αφήνει στην εκκλησία το ρόλο της διαφώτισης, γεγονός από το οποίο συνεπάγεται ότι ο ιερέας στηρίζει όλη τη διδασκαλία του στη διαμάχη μεταξύ των εκκλησιών. Το αποτέλεσμα αυτού του συστήματος είναι προφανές και μοιραίο: τα ελληνορθόδοξα παιδιά μορφώνονται από τον *ηγκουμάν* [ηγούμενο], τα καθολικά από τους *φραντζισκάν* [τους φραγκισκανούς μοναχούς] και τα παιδιά των μουσουλμάνων από τους *ουλεμάδες*. Το μόνο που μαθαίνουν είναι να αλληλομισούνται και αυτό είναι, ουσιαστικά, το μόνο πράγμα που κάνουν με επιτυχία, όταν αργότερα μεγαλώσουν.

Yriarte.

 Αναλύστε τον τρόπο με τον οποίο περιγράφει ο συγγραφέας τη σχέση μεταξύ θρησκευτικής και εθνικής ταυτότητας στο όραμα της καθολικής και της ορθόδοξης εκκλησίας της Βοσνίας. Εσείς συμφωνείτε με την άποψη ότι τα παιδιά που δε μαθαίνουν τίποτε άλλο από τη θρησκεία τους, μαθαίνουν να αλληλομισούνται; Πώς θα μπορούσε να αποτραπεί η ανάπτυξη μιας τέτοιας κατάστασης; Ποιο ρόλο διαδραμάτισε η θρησκεία στην ανάπτυξη του εθνικού κινήματος της δικής σας χώρας;

B-21. Το βουλγαρικό Σύνταγμα του 1879 σχετικά με τη θέση της βουλγαρικής ορθόδοξης εκκλησίας

Άρθρο 37. Η κρατική θρησκεία της ηγεμονίας της Βουλγαρίας είναι το Ανατολικό Ορθόδοξο δόγμα.

Άρθρο 38. Ο ηγεμόνας της Βουλγαρίας και οι απόγονοί του οφείλουν να επαγγέλλονται αποκλειστικά την Ορθόδοξη θρησκεία, αλλά κατ' εξαίρεσιν ο πρώτος εκλεγμένος ηγεμόνας της Βουλγαρίας δικαιούται να διατηρήσει την αρχική του θρησκεία.

Άρθρο 39. Η ηγεμονία της Βουλγαρίας, καθώς από

εκκλησιαστική άποψη συνιστά αναπόσπαστο τμήμα της δικαιοδοσίας της βουλγαρικής εκκλησίας, υπόκειται στην Ιερά Σύνοδο, η οποία και αποτελεί την ανώτατη πνευματική αρχή της βουλγαρικής εκκλησίας, οπουδήποτε κι αν βρίσκεται η τελευταία. Μέσω της ίδιας πνευματικής αρχής η ηγεμονία παραμένει ενωμένη με την οικουμενική Ανατολική Εκκλησία στα δογματικά ζητήματα της πίστης.

Σύνταγμα της Βουλγαρικής Ηγεμονίας, σ. 6.

 Γιατί χρησιμοποιούνταν το Σύνταγμα για να λυθούν τα εκκλησιαστικά ζητήματα; Υπάρχουν στο σημερινό σύνταγμα της χώρας σας διατάξεις σχετικές με τη θρησκεία και την εκκλησία;

B-22. Η άποψη του Νικόλα Πάσιτς για τη σχέση μεταξύ σερβικού έθνους και ορθόδοξης εκκλησίας (1890)

Περί της Ορθόδοξης Εκκλησίας

Επομένως, είναι σαφές για ποιο λόγο η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι η εκκλησία του λαού. Επειδή είναι πιο στενά δεμένη κι ενωμένη με την ψυχή του λαού απ' όσο μπορεί ποτέ να είναι η καθολική εκκλησία. [...] Γι' αυτόν το λόγο οι Ορθόδοξες εκκλησίες ονομάζονται Σερβική Εκκλησία, Βουλγαρική Εκκλησία, Ελληνική Εκκλησία, Ρωσική Εκκλησία. [...]

Συνολικά, η σλαβική Ορθόδοξη Εκκλησία, ενωμένη ευθύς εξαρχής με τους σλαβικούς λαούς που της έμειναν πιστοί, διατήρησε τα σλαβικά γνωρίσματα, τα χαρακτηριστικά και τη φύση αυτών των λαών, οι οποίοι μόνο σήμερα είναι ικανοί να δεχθούν τα αποτελέσματα της προόδου που σημειώνεται στις ημέρες μας. [...]

Εθνική κυριαρχία

Ο σερβικός λαός και μόνον αυτός δημιούργησε το σερβικό κράτος. Το έχτισε με το αίμα του, με τις προσπάθειες και τις δεξιότητές του, και φέρει ανάγλυφη τη σφραγίδα του δημιουργού του, καθώς είναι ένα εντελώς δημοκρατικό κράτος. [...] Στην επίγνωση του λαού ότι αυτός ο ίδιος έχει πλάσει το δικό του κράτος στηρίζεται η εθνική κυριαρχία, η πλήρης εξουσία του λαού. [...] Η υπέρτατη εξουσία του λαού, ανώτερη από κάθε άλλη, είναι η εγγύηση ότι δεν μπορούν να υπάρξουν μεγάλες αποκλίσεις από τον δημοκρατικό τρόπο ζωής, ότι τα αντιδημοκρατικά καθεστώτα, μολοντί μπορεί μερικές φορές να πιάσουν το λαό

στον ύπνο, ούτε να ριζώσουν μπορούν ούτε να κρατηθούν στην εξουσία για καιρό.

Pašić, σ. 128-129, 137, 139.

Ποιο ρόλο παίζει η εκκλησία στο όραμα του συγγραφέα; Πώς δικαιολογεί ο συγγραφέας τη σχέση ανάμεσα στο λαό και το κράτος; Για ποιους λόγους, κατά τη γνώμη σας, αισθάνθηκε ο συγγραφέας την ανάγκη να προχωρήσει σε τέτοιου τύπου δηλώσεις;

Ο Νικόλας Πάσιτς (1845-1926) ήταν ένας από τους επιφανέστερους σέρβους πολιτικούς από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως τη δεκαετία του 1920. Σπούδασε μηχανικός κι αργότερα ασχολήθηκε με την πολιτική. Το 1881 ίδρυσε το Ριζοσπαστικό Κόμμα και χρημάτισε πρωθυπουργός πολλές φορές στη διάρκεια της μακρόχρονης σταδιοδρομίας του.

IV. Υποδομές του εθνικού κράτους

B-23. Η σημασία της βιομηχανικής ανάπτυξης για ένα μικρό έθνος – ένας Έλληνας επιχειρηματολογεί (1841)

Αι Βιομηχανία.

Αναμφίβολον είναι, ότι τα διάφορα είδη των βιομηχανιών αποκαθιστώσι την ευτυχίαν ενός έθνους. Χωρίς της βιομηχανίας εν έθνος δεν δύναται πώποτε να ευτυχήση και να αυξήση μήτε τας κατά γην, μήτε τας κατά θάλασσαν δυνάμεις του· χωρίς της εισαγωγής των διαφόρων βιομηχανιών παν έθνος μένει περιωρισμένον μόνον εις τας φυσικάς του δυνάμεις, και δεν δύναται να αυξήση ούτε φυσικώς, ούτε ηθικώς [...] Εν ενί λόγω τα αβιομηχανα έθνη πτωχεύουσι διά παντός, και άλλο δεν είναι μεταξύ της πολιτικής κοινωνίας, ειμή όντα παθητικά και ασήμαντα, με άλλας λέξεις, υποκείμενα εις την θέλησιν πότε του ενός, πότε του άλλου των δυνατωτέρων εθνών, τα οποία τοιαύτα αποθίστανται όχι διά τας φυσικάς των καλλονάς, ή το εύκρατον του κλίματος, ούτε διά την ευφορίαν των γαιών των, ή διά την έκτασιν των ορίων των, ή διά την πληθύν των προϊόντων των, αλλά μόνον διά την καλλιέργειαν, έκτασιν και εντέλειαν των διαφόρων βιομηχανιών και του εμπορίου. Τοιαύτα υπήρξαν και υπάρχουν όλα τα είδη κραταιά έθνη, τα οποία επέχουσιν ήδη τον πρώτον βαθμόν μεταξύ των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, φθάσαντα εις τον κολοφώνα της δόξης, της μεγαλειότητος και λαμπρότητος διά των αποκτηθέντων πλούτων από τας διαφόρους βιομηχανίας και από το εξωτερικόν εμπόριον.

Σ. Β., «Αι βιομηχανία», *Αιών*, φ. 238 της 26^{ης} Φεβρουαρίου του 1841, στο Ψαλιδόπουλος, σ. 55.

Ποια εθνικού τύπου επιχειρήματα χρησιμοποιούνται εδώ, προκειμένου να πείσουν τον κόσμο πως είναι αναγκαία η βιομηχανική ανάπτυξη μιας μικρής χώρας; Για ποιο λόγο, κατά τη γνώμη σας, τα οικονομικά επιχειρήματα συνδυάζονται εδώ με τα εθνικά;

B-24. Ο ρόλος των σιδηροδρόμων στην ενδυνάμωση του εθνικού κράτους – μια ρουμανική άποψη (1870)

Πρέπει επίσης να καταγράψουμε σ' αυτό εδώ το κεφάλαιο, πως, καθώς είναι πολύ μεγαλύτερη η επίδραση των σιδηροδρόμων επάνω στα ήθη του λαού, στη φύση των σχέσεων μεταξύ των διάφορων επαρχιών και στην ανάπτυξη των διάφορων μορφών πλούτου, πολλοί άνθρωποι αναρωτιούνται μήπως τυχόν διασπαστεί η πολύτιμη εθνική ενότητα, ρωτούν εάν αυτή μπορεί ακόμη να πραγματοποιηθεί στην πραγματικότητα, αυτήν ακριβώς την αναταραχή επιθυμούν, αλλά δεν έχουν την εντιμότητα να το δείξουν ανοιχτά, καθώς ορισμένα από τα κόμματα είναι έτοιμα να θυσιάσουν το μέλλον της χώρας, αντιμετωπίζοντας την περιφρόνηση μιας αγανακτισμένης Ευρώπης.

Κανείς δεν αγνοεί το γεγονός ότι και από τις δυο μεριές του Μίλτσοβ, με εξαίρεση τα έντιμα κόμματα τα οποία αγαπούν το ρουμανικό έθνος – κόμματα τα οποία, ευτυχώς, αποτελούν την πλειοψηφία – υπάρχουν ορισμένοι, οι οποίοι είναι δυσαρεστημένοι με την ενότητα της Μολδορουμανίας και άλλοι οι οποίοι κρύβουνε τις σκοτεινές τους απειλές κάτω από ένα πέπλο ανεξαρτησίας και φιλελευθερισμού,

προσπαθώντας να πραγματοποιήσουν αυτά τα σχέδια εκμεταλλευόμενοι τα λαϊκά πάθη. Ωστόσο, εμείς από την πλευρά μας, μπορούμε να διαβεβαιώσουμε πως εκεί όπου η απόσταση μεταξύ όλων των μελών της μεγάλης ρουμανικής οικογένειας θα εκμηδενιστεί, εκεί όπου η κυκλοφορία αγαθών και προσώπων θα διευκολυνθεί με τον σοφό συνδυασμό των σιδηροδρομικών κομίστρων, εκεί οι σιδηρόδρομοι θα γίνουν ένα από τα πιο σημαντικά όπλα για να συντριβούν όλες αυτές οι οπισθοδρομικές τάσεις και θα συμβάλουν αποτελεσματικά στο να ικανοποιηθεί ο μεγάλος πόθος του ρουμανικού έθνους, ώστε να πραγματοποιηθεί η ένωση όλων των μερών της αρχαίας Δακίας.

Brătianu, σ. 51-52.

 Ο Κωνσταντίνος Ι. Μπρατιάνου (1844-1910) ήταν στρατιωτικός τοπογράφος. Στη συνέχεια έγινε αξιωματικός του Γενικού Επιτελείου, αργότερα στρατηγός κι επίσης, μέλος της ρουμανικής ακαδημίας.

 Οι σιδηρόδρομοι δεν ήταν μόνον ένα σημαντικό μέσο για την ενίσχυση του οικονομικού εκσυγχρονισμού αλλά και για την εθνική οικοδόμηση. Ποιο στοιχείο κυριαρχεί στο επιχείρημα του Μπρατιάνου; Για ποιο λόγο; Εσείς με ποια επιχειρήματα θα υποστηρίζατε την ανάγκη να φτιαχτούν σιδηρόδρομοι;

B-25. Η γνώμη του βούλγαρου πρίγκιπα Αλεξάνδρου Μπάττενμπεργκ σχετικά με τη σημασία των σιδηροδρόμων (1879-1881)

Ο πρίγκηπας είπε: «Ούτε τα σχολεία ούτε οι σωστοί νόμοι δεν είναι τόσο σημαντικά πράγματα όσο οι σιδηρόδρομοι». Αποφασίστηκε ότι πρωτεύουσα θα γίνει η Σόφια, επειδή από αυτήν περνά η παγκόσμια σημασίας αρτηρία Βελιγραδίου – Κωνσταντινούπολης. Η σύνδεση μέσω της οροσειράς του Αίμου, κοντά στη Μπερκοβίτσα, μπορεί να διακοπεί εντελώς το χειμώνα. Ο πρίγκηπας ανέφερε τους υπερβολικούς φόβους ότι οι Αυστριακοί θα μπορούσαν να καταλάβουν το βουλγαρικό εμπόριο μέσω αυτού του σιδηροδρόμου. Ο πρίγκηπας είπε: «Δε μας νοιάζει ποιος θα φτιάξει τους σιδηροδρόμους. Αυτό που έχει

σημασία είναι να τους αποκτήσουμε το ταχύτερο δυνατό».

Jirecek, σ. 27.

 Συγκρίνετε τα δυο κείμενα που διαβάσατε παραπάνω. Γιατί ήταν τόσο σημαντικό για τα νέα κράτη να αναπτύξουν σιδηροδρομικό δίκτυο; Υπήρχαν ορισμένοι κίνδυνοι οι οποίοι συνδέονταν με την κατασκευή των σιδηροδρόμων;

► Εικ. 5. Όψη χαρτονομίσματος, όπου παρατηρείται η σχέση μεταξύ οικονομίας και εθνικών συμβόλων– το πρώτο πεντακοσιόδραχμο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας (1841)

Καθημερινή, σ. 4.

 Ποια εικαστικά στοιχεία έχουν αποτυπωθεί σ' αυτό το πεντακοσιόδραχμο; Ποιο μπορεί να είναι το νόημά τους; Για ποιο λόγο χρειαζόταν ένα κράτος να έχει το δικό του νόμισμα; Τι είδους σχέδια και σύμβολα υπάρχουν σήμερα στα χαρτονομίσματα της δικής σας χώρας; Πιστεύετε ότι τα νομίσματα και τα χαρτονομίσματα μιας χώρας συμβάλλουν στην εθνική εκπαίδευση των κατοίκων και στη συμβολική αναπαράσταση των ιδιοτήτων της χώρας; Αν ναι, με ποιον τρόπο;

B-26. Περιγραφή ενός βουλγαρικού σιδηροδρόμου τον ύστερο 19^ο αιώνα

Ο σιδηρόδρομος, εκείνο τον καιρό, ήταν ο σιδηρόδρομος του Βαρόνου Χιρς [δηλαδή ανήκε στον αυστριακό-εβραίο εκατομμυριούχο, βαρόνο Χιρς],

ο οποίος είχε φτιαχτεί στη διάρκεια της τουρκικής κυριαρχίας κι ένωνε τη Γιάμπολη με το Όντριν και την Κωνσταντινούπολη. Τα βαγόνια ήταν μικρά και χωρισμένα σε πολλά σεπαρέ. Τα σεπαρέ αυτά είχαν πόρτες και από τις δυο μεριές που έβγαζαν σε μακριά ξύλινα σκαλοπάτια τα οποία χρησιμοποιούσαν οι ελεγκτές των εισιτηρίων. Αυτοί οι άνθρωποι πάντοτε εμφανίζονταν απρόσμενα στο παράθυρο της πόρτας, σαν εκείνα τα διαβολάκια που πετάγονται μονάχα τους από το κουτί. Τη νύχτα είχαν κρεμασμένους μπροστά στο στήθος τους μικρούς φακούς που έκαιγαν γκάζι. Οι υπάλληλοι του σιδηροδρόμου φορούσαν ξένες στολές, καθώς οι περισσότεροι ήταν Αρμένιοι ή Λεβαντίνοι, και δε μιλούσαν βουλγαρικά. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί είχαν πινακίδες γραμμένες στα γαλλικά και το τραίνο έφευγε, όταν ένα κουδούνι χτυπούσε τρεις φορές. [...] Κάθε φορά που είχε κανείς να ταξιδέψει στο Κρεμενλί, γινόταν μεγάλη χαρά. Η διαδρομή ήταν γεμάτη αγωνία και νέα ενδιαφέροντα πράγματα: ο σιδηροδρομικός σταθμός, τα τραίνα, οι ξένοι, οι ξενικές φωνές. Ήταν μια εκδρομή στον μεγάλο άγνωστο κόσμο, ένα σύντομο άγγιγμα στο βασίλειο των ονείρων. Όσο για το ταξίδι στη Σόφια, αυτό ήταν αληθινή εκστρατεία που ήθελε μέρες ολόκληρες προετοιμασία.

Κωνσταντίνοφ, σ. 19-20.

Αναζητείστε εικόνες της εποχής οι οποίες να δείχνουν σιδηροδρομικούς σταθμούς. Μελετήστε την αρχιτεκτονική τους.

B-27. Βουλγαρικός νόμος περί μέτρων και σταθμών (1889)

Άρθρο 1.

Από εδώ και στο εξής, βασική μονάδα μέτρησης στη Βουλγαρική Ηγεμονία θα είναι το μέτρο. [...]

Άρθρο 6. Η βασική μονάδα χωρητικότητας θα είναι το λίτρο. [...]

Άρθρο 7.

Η βασική μονάδα βάρους θα είναι το γραμμάριο ή αλλιώς το βάρος ενός κυβικού εκατοστού απεσταγ-

μένου ύδατος εν κενώ και σε θερμοκρασία 4° Κελσίου. [...]

Μετατροπή παλαιών μέτρων σε νέα και αντιστρόφως

A. Μονάδες μήκους

1. Παλαιές σε νέες

Άρθρο 9.

Ένα αρχιτεκτονικό αρσίνι (οικοδόμου) περιλαμβάνει 758 χιλιοστόμετρα (0,758 μ.).

Ένα αρσίνι ράφτη περιλαμβάνει 680 χιλιοστόμετρα (0,680 μ.).

Ένα κύβιτο περιλαμβάνει 650 χιλιοστόμετρα (0,650 μ.). [...]

Γενικές διατάξεις

Άρθρο 13.

Ο παρών νόμος τίθεται σε ισχύ την 1^η Ιουνίου 1889 για τα μέτρα και τα σταθμά των τροφίμων και την 1^η Ιανουαρίου 1892 για όλα τα υπόλοιπα μέτρα και σταθμά. [...]

Άρθρο 16.

Η εισαγωγή των νέων μέτρων και σταθμών στους κρατικούς θεσμούς είναι υποχρεωτική από την 1^η Ιανουαρίου 1889.

Όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν τα νέα μέτρα και σταθμά στα δημόσια έγγραφα.

Οι πολίτες οι οποίοι έχουν δοσοληψίες με τους κρατικούς θεσμούς είναι επίσης υποχρεωμένοι να παρουσιάζουν τους λογαριασμούς και τις αναφορές τους προς τους κρατικούς θεσμούς χρησιμοποιώντας τα νέα μέτρα και σταθμά. [...]

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Σόφια, τ. 7, της 19^{ης} Ιανουαρίου 1889.

Γράψτε σ' ένα πόστερ ποια ήταν τα κίνητρα που ώθησαν τα νέα εθνικά κράτη, αμέσως μόλις αυτά δημιουργήθηκαν, στο να εισαγάγουν υποχρεωτικά τα νέα μέτρα και σταθμά. Προσπαθείστε να βρείτε τους οικονομικούς, τους κοινωνικούς και τους πολιτισμικούς λόγους αυτής της επιλογής. Πιστεύετε ότι ήταν επίσης ένα μέσο επιβολής κρατικού ελέγχου;

► **Εικ.6. Νέες τεχνολογίες κι εθνικά σύμβολα – διαφήμιση ραπτομηχανών (Ελλάδα, ύστερος 19^{ος} αιώνας)**

Αθήνα, συλλογή του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου, στο Φωτόπουλος, σ. 480.

🔑 Έντυπη διαφημιστική καρτ ποστάλ για την εταιρεία ραπτομηχανών Σίνγκερ. Οι ραπτομηχανές διαφημίζονται στον ελληνικό τύπο ήδη από το 1874. Η χρήση τους στην ελληνική ύπαιθρο άρχισε να εξαπλώνεται γύρω στα 1900. Τότε τους δόθηκε το όνομα Όλγα, προς τιμήν της βασίλισσας, η οποία τις χάριζε ως προίκα στις άπορες και στις νιόπαντρες κοπέλες.

📌 Γράψτε ένα σύντομο σχόλιο γι' αυτή την εικόνα. Αναλύστε τους χαρακτήρες οι οποίοι παρουσιάζονται εδώ, τον τρόπο με τον οποίο είναι ντυμένοι και τις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται. Για ποιο λόγο χρησιμοποιούνταν τα εθνικά σύμβολα σε μια εμπορική διαφήμιση; Με ποιους τρόπους μπορεί η διαφήμιση να συμβάλει στην επιβολή της ταύτισης με το έθνος; Μπορεί η εμπορική διαφήμιση να καλλιεργεί επίσης στερεότυπα για κάποιες άλλες εθνοτικές ή θρησκευτικές ομάδες; Μήπως επιβάλλει μια διάκριση ανάμεσα σ' «εμάς» και σ' «αυτούς»; Στις διαφημίσεις που παίζονται σήμερα στο ραδιόφωνο ή την τηλεόραση, στη δική σας χώρα, συναντά κανείς ιστορικούς χαρακτήρες ή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ταυτισμένα με κάποιο έθνος; Υπάρχουν επίσης εθνικοί, εθνοτικοί και θρησκευτικοί «άλλοι», οι οποίοι να παρουσιάζονται ως παραδείγματα ή ως μέτρο σύγκρισης;

V. Η οικοδόμηση του έθνους

B-28. Ο Ιβάν Κουκούλιεβιτς οικτίζει την κακοποίηση της κροατικής γλώσσας (1843)

Γνωρίζω πολύ καλά ότι εμείς που συγκεντρωθήκαμε εδώ, ή τουλάχιστον οι περισσότεροι από εμάς, μιλούμε τη γλώσσα μας καλά, αλλά σ' ολόκληρη τη χώρα μας μπορώ εύκολα να μετρήσω μόνο μερικά πρόσωπα, και των δυο φύλων, τα οποία γνωρίζουν καλά να διαβάζουν, να γράφουν και να μιλούν τη μητρική γλώσσα. Πού έγκειται ο λόγος γι' αυτό; Μπορεί να βρεθεί στο γεγονός ότι δεν την χρησιμοποιούμε στη δημόσια ζωή και στις συναλλα-

γές μας, αλλά την έχουμε για να μας διασκεδάξει, όπως ένας καλοντυμένος κύριος διασκεδάξει με τον υποτακτικό του. Οι περισσότεροι από τους ανθρώπους μας δε ξέρουν ακόμη τι ευχαρίστηση και τι απόλαυση είναι να μιλάς τη μητρική σου γλώσσα. Αυτά τα αισθήματα μπορεί να τα νιώσει μόνον εκείνος που αναγκάστηκε να ζήσει στο εξωτερικό για πολύ καιρό, ανάμεσα σε ξένους λαούς και σε ξένες χώρες.

Τη γλώσσα μας, λοιπόν, εμείς την κρατάμε μόνο για τους φίλους μας και για τους υπηρέτες μας.

Wein, σ. 541.

 Μέχρι την άνοδο του εθνικισμού τη δεκαετία του 1830, η επίσημη γλώσσα στην Κροατία (καθώς και στην Τρανσυλβανία) ήταν τα λατινικά. Η ουγγρική κυβέρνηση προσπάθησε τότε ν' αντικαταστήσει στα σχολεία και στις δημόσιες υπηρεσίες τα λατινικά με τα ουγγρικά. Επιπλέον, ήταν διαδεδομένη και η χρήση της γερμανικής. Μολαταύτα οι κροάτες μεταρρυθμιστές υποστήριξαν τη θέσπιση της κροατικής ως επίσημης γλώσσας και τελικά το πέτυχαν το 1847. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της πάλης ο Ιβάν Κουκούλιεβιτς (1816-1889) – συγγραφέας, ιστορικός και πολιτικός, ένας από τους πιο εξέχοντες κροάτες μεταρρυθμιστές – αγόρευσε για πρώτη φορά στα κροατικά στο κροατικό κοινοβούλιο, του οποίου ήταν μέλος, το 1843.

 Με ποια επιχειρήματα ζητά ο Κουκούλιεβιτς να διαδοθεί περισσότερο η χρήση της κροατικής γλώσσας; Ο Κουκούλιεβιτς ήταν ευγενής. Γίνεται αυτό φανερό στο κείμενο που διαβάσαμε; Για ποιο λόγο υποστηρίζει ότι λίγοι μόνον άνθρωποι μιλούν τη μητρική τους γλώσσα, ενώ στην πραγματικότητα τη μιλούσαν όλοι οι δουλοπάροικοι (οι οποίοι βέβαια δεν ήταν καθόλου λίγοι);

B-29. Η σημασία της γλώσσας στην εθνική ταυτότητα – μια σλοβενική άποψη (1861)

Τριγυρνώντας λοιπόν, εδώ κι εκεί μέσα στο κάστρο, το αγόρι μας συναντά δυο ανθρώπους, που φορούν παρόμοιες στολές ή κοστούμια, να φωνάζουν τρομερά ο ένας στον άλλον και να έρχονται στα χέρια. Δεν καταλαβαίνει τι λέει ο ένας απ' αυτούς, αλλά ο άλλος μιλά μια γλώσσα που του είναι γνωστή, και το πρόσωπό του, κι αυτό του φαίνεται κάπως οικείο. Μπαίνει λοιπόν κι αυτός στον καυγά και βοηθά αυτόν που είναι συμπατριώτης του και μιλά τη δική του γλώσσα. Από τη γλώσσα κατάλαβε λοιπόν ποιος ήταν ο συμπατριώτης του. Πάντοτε θα μπορούσε να τον αναγνωρίσει, ακόμη κι αν ήταν ανάμεσα σε εκατό και παραπάνω άλλους, ντυμένοι όλοι με τα ίδια ή με διαφορετικά ρούχα. Η γλώσσα είναι το καλύτερο σημάδι για να καταλάβουμε σε ποιο έθνος ανήκει κανείς. Αυτός που μιλά τη γλώσσα σου από παιδί, δηλαδή την εθνική σου γλώσσα, αυτός ανήκει στο έθνος σου. Έπειτα από όλα αυτά, τι είναι το έθνος; Το αγόρι, μετά

απ' όσα έμαθε στις περιπλανήσεις του, συμπαθεί όλο τον κόσμο, όλοι τού είναι αγαπητοί, αλλά προτιμά να πλησιάζει εκείνους που προέρχονται από τη δική του πατρίδα. Όλους εκείνους που έχουν τους ίδιους τρόπους και τα ίδια έθιμα που έχει κι αυτό, όταν είναι στα μέρη του. Όμως, ακόμα κι αν φορούν οι άνθρωποι διαφορετικά ρούχα, μπορεί και τότε να τους αναγνωρίσει από το ιδίωμά τους, από τη γλώσσα τους. Όλοι αυτοί τους οποίους καταλαβαίνει, που μιλάν μια γλώσσα που αγγίζει την καρδιά του, όλοι αυτοί είναι οι συμπατριώτες του, προσηνεείς και αγαπητοί, γιατί όλοι ανήκουν στο ίδιο έθνος μ' αυτόν.

 Το παραπάνω άρθρο με τίτλο «Τι είναι το έθνος; Και ειδικότερα, τι είναι το σλοβακικό έθνος;» γράφτηκε από τον Ιβάν Ματζούν, καθηγητή και ιστορικό της λογοτεχνίας. Το παρουσίασε σαν να ήταν η ιστορία ενός παιδιού που ταξιδεύει τριγύρω στη μεγάλη χώρα του και προσπαθεί να ξεχωρίσει ποιοι απ' όλους τους ανθρώπους που συναντά είναι οι συμπατριώτες του. Δημοσιεύτηκε το 1861, στην εφημερίδα *Νόβιτσε (Τα Νέα)*, στη Λιουμπλιάνα.

 Γιατί, κατά τη γνώμη σας, τονίζει ο συγγραφέας το ρόλο της γλώσσας στον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας; Μπορούν άνθρωποι που ανήκουν στο ίδιο έθνος να μιλούν διαφορετικές γλώσσες; Δώστε παραδείγματα.

B-30. Η σημασία της γλώσσας για τη ρουμανική ταυτότητα, όπως την παρουσίασε ο Τίτου Μαγιόρεσκου (1866)

Ο σύγχρονος λαός χρειάζεται να έχει μια εθνική μορφή κράτους και κυρίως ν' αποκτήσει εθνική λογοτεχνία και γλώσσα.

[...] Κάθε Ρουμάνος γνωρίζει πως είναι Ρουμάνος και πως ό,τι κι αν κάνει, αναγκαστικά θα προσπαθεί να το συνδέσει, όσο πιο άμεσα μπορεί, με τη λατινική παράδοση από την οποία άντλησε την πνευματική του ζωή.

Μέχρι τώρα όμως αυτή η αλήθεια δεν είχε καμιά πρακτική συνέπεια, με εξαίρεση τη γλώσσα και τη γραφή μας, και ορθότατα συνέβαινε αυτό. Γιατί η γλώσσα των Ρουμάνων είναι ο πολυτιμότερος θησαυρός

τους, κατάλοιπο των λατίνων προγόνων τους, που σήμερα τους θυμίζει μια διαφορετική αρχαιότητα και που ήταν πάντοτε η μόνη τους πυξίδα, αλλά πυξίδα αξιόπιστη, για να τους κρατά στο σωστό δρόμο και να τους προφυλάσσει από τις άσκοπες περιπλανήσεις και την απώλεια μέσα στα κύματα όλων εκείνων των μεταναστευτικών λαών που στοίχειωσαν τη Δακία του Τραϊανού.

Maiorescu, I, σ. 277.

🔑 Ο Τίτου Μαγιορέσκου (1840-1917) ήταν κριτικός της λογοτεχνίας, εστέτ, καθηγητής πανεπιστημίου, πολιτικός (βουλευτής, υπουργός, πρωθυπουργός) και σημαντικό μέλος της Εταιρείας Γιουνιμέα. Πήρε το διδακτορικό του στη φιλοσοφία από το πανεπιστήμιο του Γκίχσεν κι επίσης απέκτησε ένα δίπλωμα της νομικής στο Παρίσι. Ως πρωθυπουργός της Ρουμανίας προήδρευσε στη Συνδιάσκεψη Ειρήνης του Βουκουρεστίου το 1913.

🗉 Πώς εξηγεί ο συγγραφέας τη σχέση μεταξύ γλώσσας και ταυτότητας; Η δική σας γνώμη γι' αυτό το ζήτημα ποια είναι;

B-31. Αίτηση του κροατικού κοινοβουλίου προς τον βασιλέα - αυτοκράτορα Φραγκίσκο Ιωσήφ για την έγκριση ίδρυσης της Γιουγκοσλαβικής Ακαδημίας Επιστήμης και Τέχνης (1867)

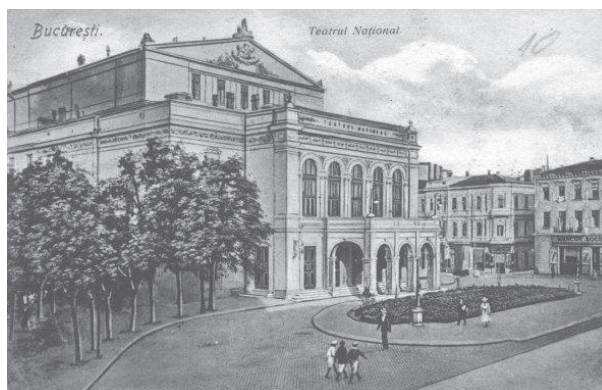
Αποστολική Υμών Μεγαλειότης, Βασιλεύ μας και φιλεύσπλαχνε αυθέντη! Ο λαός του Τριπλού Βασιλείου της Δαλματίας, της Κροατίας και της Σλαβονίας [...] ποτέ δεν υστέρησε, από δικό του σφάλμα, στην εκπαίδευση, σε σχέση με οποιονδήποτε άλλον λαό. Η ιστορία του γνώρισε πολλούς ήρωες του σπαθιού, της πέννας και κάθε άλλου άθλου του νου και της καρδιάς. Αλλά στην ίδια ιστορία, δυστυχώς, βρίσκουμε και τους λόγους για τους οποίους ο λαός μας δεν μπορεί σήμερα να συναγωνιστεί άλλα έθνη, τα οποία στάθηκαν περισσότερο τυχερά στην επιστήμη που είναι σήμερα – περισσότερο παρά ποτέ – ο κύριος μοχλός για την ανύψωση κάθε χώρας. Το Κοινοβούλιο είναι πεπεισμένο ότι, όσον αφορά στην επιστημονική και φιλολογική ανάπτυξη, [...] ο λαός μας έχει φτάσει σ' εκείνο το σημείο, όπου είναι καθήκον μας

να μεριμνήσουμε για την ίδρυση μιας ανώτατης λογοτεχνικής και επιστημονικής αρχής. Πρόκειται για την Ακαδημία χωρίς την οποία η επιστήμη δεν μπορεί να αναπτυχθεί κριτικά κι επομένως, δεν μπορεί να στεφθεί από επιτυχία.

Laszowsky, σ. 127.

🗉 Πώς υποστηρίζει εδώ το κροατικό κοινοβούλιο την ανάγκη να ιδρυθεί Ακαδημία; Ποιο θα έπρεπε να είναι το έργο της Ακαδημίας σύμφωνα μ' αυτή την επιστολή; Κατά τη γνώμη σας, αναγνωρίζονται οι σημερινές Ακαδημίες ως «λογοτεχνικές κι επιστημονικές αρχές» ή μήπως η αυθεντία τους βρίσκεται σε ύφεση συγκριτικά με τον 19^ο αιώνα;

► Εικ.7. Το εθνικό θέατρο στο Βουκουρέστι – καρτ ποστάλ (δεκαετία του 1890)

🗉 Πώς εξηγείτε το γεγονός, ότι οι κύριοι θεσμοί των κρατών θεωρούνταν «εθνικοί»; Πόσους άλλους θεσμούς που να χαρακτηρίζονται «εθνικοί» γνωρίζετε;

B-32. Η σημασία της γλώσσας και της λογοτεχνίας στην ανάπτυξη των εθνών – μια δήλωση στο καταστατικό της Εταιρείας για τη Δημοσίευση Αλβανικών Έργων (1879)

Όλα τα έθνη είναι φωτισμένα και πολιτισμένα χάρη στη λογοτεχνία που υπάρχει στη γλώσσα τους. Και κάθε έθνος το οποίο δεν έχει γραπτή γλώσσα ούτε λογοτεχνία στη γλώσσα του, ζει ακόμη μέσα στο σκοτάδι και είναι βαρβαρικό.

Myzyri, σ. 40.

Γιατί οι συγγραφείς αυτού του κειμένου θεωρούσαν τόσο σημαντικό να έχουν τα έθνη δική τους γλώσσα και λογοτεχνία;

B-33. Υπόμνημα των σλαβομακεδόνων σπουδαστών της Αγίας Πετρούπολης με θέμα τη λόγια σλαβομακεδονική γλώσσα (1902)

Και τώρα ανακύπτει το ερώτημα: είναι άραγε αναγκαίο να δημιουργηθεί μια χωριστή μακεδονική λογοτεχνική γλώσσα, ενώ υπάρχουν οι λογοτεχνικές γλώσσες των σερβικών και των βουλγαρικών; Υφίστανται δυο λόγοι για τη δημιουργία της μακεδονικής λογοτεχνικής γλώσσας: 1) Με την ευκαιρία της δημιουργίας της σερβικής λογοτεχνικής γλώσσας – στις αρχές του 19^{ου} αιώνα – δεν αποδόθηκε προσοχή στις καθομιλουμένες γλώσσες της ανατολικής Σερβίας, της δυτικής Βουλγαρίας και της Μακεδονίας, κι επομένως, με την προώθηση της ερζεγοβινικής καθομιλουμένης ως λογοτεχνικής γλώσσας δεν καλύφθηκαν οι ανάγκες της ανατολικής Σερβίας, της δυτικής Βουλγαρίας και της Μακεδονίας. Με την ευκαιρία της δημιουργίας της βουλγαρικής λογοτεχνικής γλώσσας και την υιοθέτηση της ανατολικοβουλγαρικής διαλέκτου ως βάσης ολόκληρης της λογοτεχνικής γλώσσας, επίσης δε δόθηκε η δέουσα προσοχή στις διαλέκτους της ανατολικής Σερβίας, της δυτικής Βουλγαρίας και της Μακεδονίας.

Η μεροληψία λοιπόν στη διαδικασία δημιουργίας της βουλγαρικής και της σερβικής λογοτεχνικής γλώσσας δεν έκανε τίποτε άλλο από το να βοηθήσει στον κατακερματισμό των βαλκάνιων Σλάβων και τη διαίρεσή τους σε δυο εχθρικά και ανταγωνιστικά μεταξύ τους στρατόπεδα, σ' εκείνο ακριβώς το χώρο στον οποίο ενώνονται τα χαρακτηριστικά τόσο της σερβικής όσο και της βουλγαρικής γλώσσας. Από την άλλη πλευρά, εάν στη διαδικασία της δημιουργίας αυτής ή εκείνης της λογοτεχνικής γλώσσας, είχε ανυψωθεί στο επίπεδο της λογοτεχνικής γλώσσας μια από τις καθομιλουμένες των κεντρικών Βαλκανίων, τότε ο ανταγωνισμός μεταξύ των Σλάβων των διαφόρων μερών της Βαλκανικής χερσονήσου θα είχε αποφευχθεί και θα μπορούσαν όλοι να ενωθούν σ' ένα ενιαίο εθνικό και πολιτισμικό όλο. Θεωρούμε ότι οι μακεδονικές διάλεκτοι, οι οποίες αναγνωρίζονται από τους Βουλγάρους σαν εντελώς βουλγαρικές και από τους

Σέρβους σαν σερβικές, στην πραγματικότητα αποτελούν τον μέσο όρο μεταξύ των καθομιλουμένων γλωσσών σ' αυτό που είναι σήμερα η Βουλγαρία και η Σερβία, και ως τέτοιες θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ της Βουλγαρίας και της Σερβίας που είναι τώρα χώρες εχθρικές μεταξύ τους.

Ο δεύτερος λόγος για την εξύψωση μιας μακεδονικής διαλέκτου στο επίπεδο της λογοτεχνικής γλώσσας είναι η ανάγκη να αποκρουστούν οι σερβικές και οι βουλγαρικές αξιώσεις για τη Μακεδονία, η απομάκρυνση της εθνικής προπαγάνδας η οποία καταρρακώνει το ηθικό του μακεδονικού πληθυσμού, η ένωση του σλαβικού στοιχείου στη Μακεδονία, προκειμένου να διατηρηθεί η κυρίαρχή του σημασία στο πολιτικό πεπρωμένο της Μακεδονίας.

Makedonium, σ. 56.

Ποιος είναι ο σκοπός για τον οποίο γράφηκε αυτό το κείμενο; Ποια είναι η άποψη του συγγραφέα σχετικά με την αναγκαιότητα μιας «μακεδονικής λογοτεχνικής γλώσσας»; Κατά τη δική σας γνώμη, τι σημαίνει η δημιουργία μιας λογοτεχνικής γλώσσας;

B-34. Σχέδια για την ενίσχυση του ρουμανικού εθνικού αισθήματος στην Τρανσυλβανία – επιστολή του δόκτορα Ι. Σ. Ντραγκέσκου προς την Εμίλια Ράτιου (1874)

Ο ρόλος του ζητιάνου δεν ταιριάζει σ' ένα λαό σαν τον ρουμανικό. Οι πρόγονοί μας έδιναν κι έπαιρναν· εμείς δεν μπορούμε να ζητιανέψουμε!

Θα έπρεπε να σκέφτεστε περισσότερο τους χωρικούς και τις γυναίκες. Από εδώ ξεκινά η αναγέννηση. Φτιάξτε καλές μητέρες, καλές συζύγους και καλούς Ρουμάνους από αυτές τις γυναίκες, μεταμορφώστε τους χωριάτες σε πρόσωπα που έχουν συνείδηση της αξιοπρέπειάς τους, των δικαιωμάτων τους και των καθηκόντων τους: μόνον τότε θα έχετε κάνει το πιο δύσκολο και το πιο σημαντικό βήμα προς την πρόοδο και τη σωτηρία.

Με αυτά τα δυο στοιχεία θα μπορέσετε να πετύχετε τα πάντα. Σχολεία, γραπτά, συνέδρια: αυτά είναι τα μέσα.

Lungu, σ. 141-142.

Ποια μέτρα προτείνει ο συγγραφέας για να επιβληθούν τα ρουμανικά εθνικά αισθήματα στην Τρανσυλβανία; Κατά τη γνώμη σας, για ποιους λόγους δίνει τέτοια έμφαση στο ρόλο των χωρικών και των γυναικών; Ποιο ρόλο προόριζε για τις γυναίκες;

B-35. Σχέδιο για την οικοδόμηση του αλβανικού εθνικού κινήματος – επιστολή του δημοσιογράφου Φαϊκ Κόνιτσα προς τον βαρόνο Γκολουχόφσκι (Βρυξέλλες 1897)

A. Πρώτον. Ο σκοπός ο οποίος θα πρέπει να επιδιωχθεί και να επιτευχθεί θα είναι ο εξής:

1) Η ανάπτυξη ενός αλβανικού εθνικού αισθήματος, το οποίο θα έχει πλήρη επίγνωση των θεμελιωδών διαφορών τις οποίες έχουν οι Αλβανοί από τους Τούρκους. [...]

3) Η εργασία, έτσι ώστε όλοι οι Αλβανοί χωρίς να πάψουν να τηρούν το νόμο και να σέβονται τις κυβερνητικές αρχές να κατανοήσουν προς ποια κατεύθυνση θα έπρεπε να διοχετευθούν οι προσδοκίες τους για οικονομική και διανοητική πρόοδο, σε περίπτωση που κάποιες απρόβλεπτες περιστάσεις ωθούν στη διάλυση του Ανατολικού Ζητήματος.

B. Δεύτερον. Τα μέσα τα οποία πρέπει να χρησιμοποιηθούν:

α) Η εφημερίδα, η οποία θα συντάσσεται στα τοσκιικά, τα γκεκικά²⁶ και τα γαλλικά, θα δημοσιεύει δημοτικά άσματα, ιστορικά χρονικά, πατριωτικά ποιήματα, οικονομικά ζητήματα, πολιτικά σχόλια υπό τη μορφή ειδήσεων, τα οποία δε θα πρέπει ούτε να κινούν τη δυσπιστία της Υψηλής Πύλης μέσω κάποιων εχθρικών σχολίων ούτε όμως, και να ωθούν τους Αλβανούς, μέσω ευνοϊκών σχολίων, στην υιοθέτηση μιας ευνοϊκής στάσης έναντι της Υψηλής Πύλης. [...]

β) Η δημοσίευση, δυο ή τρεις φορές κάθε χρόνο, απλών και μικρών φυλλαδίων τυπωμένων σε χιλιάδες αντίτυπα και σε αμφοτέρους τις διαλέκτους, με τα οποία θα αναπτύσσεται το εθνικό αίσθημα μέσω ερωταποκρίσεων, οι οποίες θα παρακάμπουν την άμεση ανάμειξη στην πολιτική. [...]

στ) Σχολεία: αυτά θα πρέπει να προσελκύσουν το ζω-

ηρότατό μας ενδιαφέρον, πόσο μάλλον από τη στιγμή που οι Αλβανοί επιθυμούν ολόψυχα το άνοιγμά τους. Ωστόσο, αφενός δεν υπάρχει καμιά πρωτοβουλία σ' αυτό το ζήτημα και αφετέρου υπάρχει έλλειψη δασκάλων. Θα ήταν αναγκαίο λοιπόν, να σταλούν αιτήσεις προς την οθωμανική κυβέρνηση από όλα τα μέρη στα οποία χρειάζονται αυτά τα σχολεία.

ζ) Θρησκείες: φιλικές σχέσεις θα έπρεπε να δημιουργηθούν μεταξύ όλων των κληρικών, ιδίως των *μπεκτασήδων*²⁷, η επιρροή των οποίων, σ' αυτό το στάδιο, θα μπορούσε να είναι χρήσιμη. Ανάλογα με τα ενδεχόμενα τα οποία θα πραγματοποιηθούν στο μέλλον, αυτή η τάση θα έπρεπε πλήρως ν' αναπτυχθεί προς τη θρησκευτική αυτονομία.

Γ. Τέλος, συμπερασματικά, επιτρέψτε μου να επαναλάβω ότι όλες μας οι προσπάθειες και οι επιδιώξεις θα έπρεπε να διέπονται από αυτές τις δυο ιδέες: δε θα πρέπει να δημιουργηθεί κανένα χωριστό κόμμα, αλλά θα πρέπει όλοι να συσπειρωθούν γύρω από τον ίδιο σκοπό. Η εφημερίδα, η εταιρεία, τα σχολεία, η προπαγάνδα – όλα αυτά θα πρέπει να φέρουν τη σφραγίδα ενός αυθόρμητου κινήματος, στο πλαίσιο του οποίου οι τυχόν προηγούμενοι δεσμοί πίστης, φιλίας ή συμπάθειας, δε θα πρέπει κατά κανένα τρόπο να επηρεάσουν την εμψύχωσή μας.

Konitza 1993, σ. 14-15.

Ο Φαϊκ Κόνιτσα (1875-1942) ήταν μια από τις εξέχουσες μορφές της αλβανικής κουλτούρας στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Έχοντας σπουδάσει στα πανεπιστήμια της Ντιζόν και του Παρισιού, μετακόμισε στις Βρυξέλλες το 1897 κι εκεί άρχισε να εκδίδει την αλβανική εφημερίδα *Albania*. Για να μπορέσει να το πετύχει αυτό, ζήτησε τη βοήθεια του τότε υπουργού Εξωτερικών της Αυστροουγγαρίας, κόμη Αγκενόρ Γκολουχόφσκι και τελικά, εξασφάλισε την οικονομική ενίσχυση της Αυστροουγγαρίας για την έκδοση της εφημερίδας του.

Αναλύστε με ποια μέσα προτείνεται να ενισχυθεί η αλβανική ταυτότητα.

26 Τα τοσκιικά και τα γκεκικά είναι οι κύριες διάλεκτοι της αλβανικής γλώσσας.

27 Μουσουλμανικό θρησκευτικό τάγμα.

► **Εικ.8. Παιδιά ντυμένα με «ιστορικές» ενδυμασίες (Ελλάδα, περίπου 1875)**

Φωτόπουλος, σ. 259.

i Οι σχολικές γιορτές έχουν αποκλειστικά ψυχαγωγικούς σκοπούς ή μήπως είναι και αυτές εργαλεία για την εκμάθηση και τη στερέωση της εθνικής ταυτότητας;

B-36. Κατευθύνσεις για τη διδασκαλία της ιστορίας στην Ελλάδα (1881)

Σκοπός της εν τω δημοτικώ σχολείω διδασκαλίας της

28 Ο Σπύρος Σ. Χαρέτ (1851-1912) σπούδασε στο Παρίσι, όπου πήρε διδακτορικό δίπλωμα στα μαθηματικά. Μετά την επιστροφή του στη Ρουμανία έγινε καθηγητής πανεπιστημίου, ανώτατος εκπαιδευτικός λειτουργός και τρεις φορές υπουργός Θρησκευμάτων και Δημόσιας Εκπαίδευσης. Θεωρείται συμβολική μορφή της προσπάθειας εκσυγχρονισμού της ρουμανικής εκπαίδευσης γύρω στο 1900.

29 Η όινα θεωρείται το εθνικό παιχνίδι της Ρουμανίας. Είναι παρόμοιο με το μπέτζ μπωλ και παίζεται από δυο ομάδες δώδεκα ατόμων σε γήπεδο πενήντα επί ογδόντα μέτρων. Η μπάλα έχει διάμετρο 6 έως 9 εκατοστά και το ραβδί μήκος έως 95 εκατοστά. Μολονότι θεωρείται εθνικό παιχνίδι, ελάχιστοι άνθρωποι γνωρίζουν τους κανόνες του ή το παίζουν.

Ελληνικής Ιστορίας είναι ουχί η των ιστορικών συμβάντων, των χρονολογιών και των ονομάτων προσώπων απομνημόνευσις και η εν γένει εν τη συνειδήσει του παιδός αποταμίευσις ύλης ιστορικής, αλλά το μεν ή δι' αυτής ηθική μόρφωσις αυτού, η έμπνευσις φρονήματος εθνικού και φιλοτιμίας, όπως καταστή μέλος άξιον του μεγαλουργήσαντος έθνους, το δε η *συστηματοποίησις* εκ των ενόντων των ιστορικών γνώσεων, ας εκ των διαφόρων μαθημάτων, των εν τω σχολείω διδασκομένων επορίσθη, και η *ιδιοποίησις* αυτών. Εκ της επιγνώσεως του μεγαλείου και της δόξης των προγόνων, γενομένων ανδρών αγαθών διά της φιλονομίας, της ακαμάτου δραστηριότητος, της ανδρείας και της μεγαλοφροσύνης, εξ ης η καταφρόνησις των υλικών αγαθών και του θανάτου προ της ελευθερίας και του καθήκοντος εγγυάται εν τη ψυχή του νέου Έλληνοσ συν τω θαυμασμώ και ο πόθος προς ζήλωσιν αυτών και συνέχισιν του ενδόξου εθνικού βίου.

Κουλουρή, σ. 263.

i Αναλύστε το κείμενο και εξηγήστε ποιοι ήταν οι σκοποί της διδασκαλίας της ιστορίας. Ποια είναι η δική σας γνώμη για τους σκοπούς που έχει σήμερα η διδασκαλία της ιστορίας;

B-37. Προσπάθεια για την ίδρυση εθνικού αθλητισμού στη Ρουμανία (1898)

Προκειμένου να εξαπλωθεί η αγάπη για τη φυσική άσκηση στη χώρα μας, ο κ. Χαρέτ²⁸, υπουργός Παιδείας, πήρε την πρωτοβουλία να οργανώσει έναν διαγωνισμό μεταξύ των διάφορων γυμνασίων του Βουκουρεστίου με την ευκαιρία της 10ης Μαΐου. Ο διαγωνισμός ήταν στο παιχνίδι *Όινα*²⁹ και το αποτέλεσμα ήταν να δοθεί στη *νικήτρια ομάδα* ένα τιμητικό βραβείο, το οποίο θα μείνει στο σχολείο της για ένα χρόνο, ως την ίδια ημέρα του επόμενου χρόνου, οπότε οι μαθητές των γυμνασίων θα διαγωνιστούν ξανά για το ποιος θα το πάρει. Η θετική στάση του

κ. Υπουργού όσον αφορά στη διάδοση της φυσικής άσκησης στη χώρα μας μέσω ενός διαγωνισμού στα αυθεντικά μας αθλήματα είναι ιδιαίτερως ευπρόσδεκτη: α) γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο ένα μεγάλο μέρος των δικών μας παιχνιδιών, τα οποία μέχρι τώρα απειλούνταν με εξαφάνιση, παίζονται ξανά από τη νεολαία μας, και β) γιατί αυτά τα παιχνίδια, μαζί με την υιοθέτηση ενός καλού συστήματος γυμναστικής, θα μας προσφέρουν την πραγματική παιδεία, εθνική και πατριωτική, που είναι απολύτως αναγκαία σε μια χώρα η οποία θέλει να είναι ισχυρή και οι γιοί της να αποσπασουν το σεβασμό και το φόβο των άλλων.

Ionescu, σ. 1106.

? Γνωρίζετε αν η χώρα σας έχει ή είχε ένα άθλημα που να θεωρείται εθνικό; Για ποιο λόγο πιστεύετε ότι υπήρχαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα άνθρωποι οι οποίοι αισθάνονταν την ανάγκη να έχουν ένα «εθνικό άθλημα»; Ποιος ήταν ο σκοπός τους;

► **Εικ.9. Δίπλωμα συμμετοχής σε αθλητικό διαγωνισμό γυμνασιόπαιδων, με οργανώτρια την εφημερίδα Γκαζέτα Σπορτουνίλορ (μεσοπολεμική Ρουμανία)**

ACIME, 37/2000.

? Τα παιδιά που κέρδισαν τον αγώνα στέφονται από μια θηλυκή αλληγορία της Ρουμανίας, ντυμένη με εθνική ενδυμασία.

? Πώς παριστάνεται εδώ η Ρουμανία; Συζητήσετε την εικαστική και συμβολική σχέση της με τα νεοαγόρια που παρελαύνουν. Ποια σχέδια ή σύμβολα υπάρχουν σήμερα πάνω στα διπλώματα που απονέμονται στη χώρα σας; Σ' εκείνα που απονέμονται τον Μεσοπόλεμο;

B-38. Ο αλβανός βασιλιάς Ζώγου Α' μιλάει για το ρόλο της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας στην οικοδόμηση του έθνους (1928)

Θεωρώ ότι ο στρατός είναι εκπαιδευτικός παράγοντας ύψιστης αξίας. Η χώρα έχει τεράστια ανάγκη παιδείας και οι άνδρες οι οποίοι καλούνται να υπηρετήσουν τη θητεία τους θα επιστρέψουν αργότερα στα σπίτια τους έχοντας πολύ ευρύτερες ιδέες. Πρέπει να κατανοήσετε ότι ο μέσος Αλβανός δεν γνωρίζει τίποτε από εθνικότητα. Πάντοτε θεωρούσε ως υπέρτατη εξουσία τον αρχηγό της φυλής του ή τον μπέη του. Πρέπει σιγά - σιγά να διδαχτεί πώς να μεταθέτει αυτούς τους τοπικούς δεσμούς πίστης, οι οποίοι από μόνοι τους είναι αξιοθαύμαστοι, στην κεντρική κυβέρνηση. Πρέπει να μάθει, στην πραγματικότητα, ότι, ενώ δεν παύει να είναι μέλος της φυλής του, είναι συγχρόνως και πολίτης του Κράτους.

Fischer, σ. 23.

? Ο Αχμέτ Ζώγου (1895-1961) ήταν ο επιφανέστερος αλβανός πολιτικός της μεσοπολεμικής περιόδου. Ανέλαβε πρόεδρος της δημοκρατίας το 1925-1928 και βασιλεύσε από το 1928 ως το 1939, ως βασιλιάς Ζώγου Α'.

? Τι ήταν πιο σημαντικό στο όραμα του βασιλιά Ζώγου: ο ρόλος που διαδραμάτιζε η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία στην ενίσχυση των αμυντικών δυνάμεων της χώρας ή ο ρόλος της στη διαμόρφωση μιας εθνικής ταυτότητας την οποία θα συμμερίζονταν οι νεαροί Αλβανοί; Κατά τη δική σας γνώμη, ήταν η στρατιωτική θητεία επαρκές μέσο για να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί; Ποιες στάσεις επικρατούν στη δική σας κοινωνία σε σχέση με την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία;

► **Εικ.10. Μικρός Ρουμάνος ντυμένος στρατιώτης (1916)**

Πώς θα εξηγήσετε την τάση να ντύνονται τα μικρά αγόρια με στρατιωτική στολή; Θεωρείτε πως ήταν απλώς μια μόδα ή μήπως είχε και ορισμένες άλλες κοινωνικές και παιδαγωγικές σημασίες;

B-39. Οι στόχοι της τουρκικής εκπαίδευσης, όπως τους όρισε ο Ζίγια Γκιοκάλπ (1914)

Αν μελετήσουμε το αναλυτικό πρόγραμμα ενός [τουρκικού] σχολείου, θα προσέξουμε ότι αυτά που διδάσκονται τα παιδιά εμπίπτουν σε τρεις κατηγορίες μάθησης: (1) διδάσκονται γλώσσα, λογοτεχνία και ιστορία, που είναι η τουρκική γλώσσα, λογοτεχνία και ιστορία. (2) μαθαίνουν το κοράνι, το τετζβίτ³⁰, την κα-

τήρηση και την ιστορία του Ισλάμ και των ισλαμικών γλωσσών³¹. (3) Εκπαιδεύονται επίσης στα μαθηματικά, τις φυσικές επιστήμες και τις ξένες [ευρωπαϊκές] γλώσσες, οι οποίες θα τα βοηθήσουν στις παραπέρα σπουδές τους σ' αυτές τις επιστήμες, καθώς και σ' ορισμένες δεξιότητες, όπως είναι η χειροτεχνία και η γυμναστική.

Αυτό μας δείχνει πως οι σκοποί που επιδιώκουμε με την εκπαίδευσή μας είναι τρεις: ο Τουρκισμός, ο Ισλαμισμός και ο Εκσυγχρονισμός. Κανένας τούρκος πατέρας δεν μπορεί να μην εκπαιδεύσει το παιδί του στην τουρκική γλώσσα ή να το αφήσει να αγνοεί την τουρκική ιστορία. Ούτε μπορεί να το αφήσει αδαές ως προς την πίστη και τη λατρεία του Ισλάμ ή τη γνώση της ισλαμικής ιστορίας. Θέλει όμως το παιδί του να μορφωθεί και ως σύγχρονος άνδρας, πέρα από τη μόρφωσή του ως Τούρκου και Μουσουλμάνου. Φαίνεται λοιπόν πως η ολοκληρωμένη παιδεία για εμάς θα περιλαμβάνει τρία πεδία: την τουρκική παιδεία, την ισλαμική παιδεία και τη σύγχρονη παιδεία. [...] Αυτές οι τρεις όψεις της παιδείας πρέπει να αλληλοβοηθούνται και να αλληλοσυμπληρώνονται. Αν όμως δεν κατορθώσουμε να ορίσουμε την ιδιαίτερη λειτουργία και να προσδιορίσουμε τη σφαίρα η οποία αρμόζει στην κάθε μια, με λογικό τρόπο και χωρίς να υπερτονίσουμε καμιά από αυτές, τότε θα μπορούσαν να γίνουν αντιφατικές μεταξύ τους ή ακόμη και εχθρικές.

Vucinich, σ. 157-159.

Ο Ζίγια Γκιοκάλπ (1876-1924) ήταν ηγετική μορφή του κινήματος των Νεοτούρκων και ο μεγαλύτερος ιδεολογικός εκφραστής του τουρκικού εθνικισμού.

Ποια είναι η δική σας γνώμη για το στόχο του συγγραφέα να προωθήσει ένα είδος ισορροπίας μεταξύ των τριών τύπων παιδείας; Ήταν πρακτικό να συμπεριλαμβάνονται και οι τρεις αυτοί τύποι στο δημοτικό σχολείο; Ποια κατάσταση επικρατούσε στη δική σας χώρα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα; Σήμερα, τι συμβαίνει;

30 Η ανάγνωση του κορανίου με το σωστό ρυθμό και προφορά.

31 Αραβικά και περσικά.

B-40. Ένας αντίπαλος επικρίνει την πολιτική του Ατατούρκ για την ιστορία και τη γλώσσα (προσωπικό ημερολόγιο, 1932)

17^η Ιουλίου 1932

Ο Μουσταφά Κεμάλ συγκάλεσε ένα συνέδριο ιστορικών στην Άγκυρα [...] Λένε ένα σωρό ανοησίες, προσπαθώντας ν' αποδείξουν ότι ολόκληρος ο κόσμος είναι στην πραγματικότητα τουρκικός [...] Εδώ κι έξι χρόνια ο Μουσταφά Κεμάλ παρουσιάζεται ως στρατιωτική ιδιοφυΐα, πολιτική ιδιοφυΐα, γεωργική ιδιοφυΐα κ.λπ. Τώρα του κατέβηκε να γίνει και μεγάλος ιστορικός [...] Στόχος και σκοπός τού εν λόγω συνεδρίου είναι αυτός: Ο Μουσταφά Κεμάλ ανακαλύπτει άγνωστες πτυχές της ιστορίας, προσφέρει τις θεωρίες του στους ιστορικούς και γίνεται και ο ίδιος μεγάλος ιστορικός, ιστορική ιδιοφυΐα. Ντροπή να καταγίνεται κανείς με τέτοιες γελοιότητες [...] στο βιβλίο που δημοσίευσε, δείχνει με βέλη τις χώρες που κατακτήθηκαν από τους Τούρκους. Δεν υπάρχει ούτε ένα μέρος στον κόσμο, στο οποίο να μην πήγαν. Μεταμορφώνει τους Έλληνες σε Τούρκους χάρη στη λέξη «Εγκέ», κάνει τους Ιρλανδούς Τούρκους χάρη στη συλλαβή (Ip). Τι ανοησία, τι άγνοια, τι γελοιότητα... Ξέχασε το καημένο το Ιράν. Αν τα έθνη με (Ip) είναι τουρκικά, τι στραβό έχει το Ιράν; Κι αυτό (Ip) έχει. Ναι, δεν μπορεί κανείς να είναι τόσο χαζός [...]

Ο Γαζής δηλώνει λοιπόν στο Γιουνούς Ναντί πως υπάρχει μια λέξη στο λεξικό του σείχη Σουλεϊμάν Τσαγκατάι, «κιτουρμάκ». Βγάλτε την κατάληξη «μακ» και μένει «κιτούρ». Αυτή είναι η ρίζα της φράγκικης λέξης, «κουλτούρα». Από μας την πήραν! Βοήθεια! Να κλάψει κανείς, να γελάσει ή να πέσει κάτω ξερός; Όταν διαβάζω τι σκέφτεται αυτός ο άνθρωπος, είμαι εγώ που ντρέπομαι, εγώ που μένω στο Παρίσι. Το «κιτουρμάκ» βέβαια δεν είναι άλλο από το «γκετιρμέκ» [φέρνω] μας. Τι σχέση έχει αυτό με την κουλτούρα; [...]

8^η Σεπτεμβρίου 1932

Σύμφωνα με την εφημερίδα *Μιλλιέτ* που έφτασε σήμερα, αυτόν το μήνα ο Μουσταφά Κεμάλ συγκάλεσε ένα γλωσσολογικό συνέδριο στο ανάκτορο του Ντολμά Μπαχτσέ. Κύριε, ελέησον τη γλώσσαν ημών [...] Ποιος ξέρει τι θα τού κατέβει πάλι; [...] Το ζήτη-

μα της γλώσσας θα είναι ακόμη πιο περίπλοκο. Θα υπάρξει μεγάλη δυσκολία να γίνει νέα εκκαθάριση. Πολύ καλύτερα θα ήταν αν δεν το είχε κάνει καθόλου αυτό. Τι σημαίνουν όλα αυτά τα πράγματα γι' αυτό τον άνθρωπο, στ' αλήθεια δεν ξέρω. Μέσα σε δυο χρόνια έγινε ιστορικός. Δημοσίευσε μια τουρκική ιστορία γεμάτη από τις ιδεοληψίες του και αναγκάζει να τη διαβάζουν στα σχολεία. Κρίμα ο χρόνος και τα μυαλά των τουρκόπαιδων! Τώρα, μέσα σε μια στιγμή έγινε φιλόλογος.

Nur, III, σ. 547.

Η γλώσσα και η ιστορία ήταν οι κύριες αιχμές της πολιτικής τού Ατατούρκ για την καλλιέργεια του τουρκικού εθνικισμού. Εσείς τι πιστεύετε για τις υπερβολές που επικρίνονται στο ιδιωτικό ημερολόγιο του διανοούμενου αντιπάλου του; Θα ήταν αποτελεσματικές αυτές οι επικρίσεις, αν διατυπώνονταν δημόσια; Γνωρίζετε ανάλογες υπερβολές στην ιστορία της δικής σας χώρας;

B-41. Απομνημονεύματα του Μαχμούτ Εσάτ Μποζκούρτ για την εθνικιστική ουσία της επανάστασης του Ατατούρκ

Στη νέα τουρκική Δημοκρατία θα υπάρχουν μόνον τούρκοι επικεφαλείς των κρατικών υποθέσεων. Δε θα πιστεύουμε κανέναν άλλον εκτός από τους Τούρκους. Η πιο χαρακτηριστική όψη της επανάστασης του Ατατούρκ είναι ο τουρκικός εθνικισμός και ο τουρκισμός. Με βάση αυτή την αρχή εκκαθαρίστηκε ολόκληρο το παρελθόν. Με αυτή την αρχή εισαγάγαμε τον μοντερνισμό. Ολόκληρη η τουρκική Επανάσταση, μαζί με όλα της τα έργα, βασίζεται σ' αυτή την αρχή. Η παραμικρή παρέκκλιση απ' αυτή την αρχή μας οδηγεί προς τα πίσω και σημαίνει θάνατο.

Bozkurt, σ. 354-356.

Ο Μαχμούτ Εσάτ Μποζκούρτ ήταν υπουργός Εσωτερικών επί Ατατούρκ. Ήταν ένας από τους πρώτους ιδεολόγους που συστηματοποίησαν το δόγμα του κεμαλισμού.

Γενική ερώτηση:

Συγκρίνετε τα κείμενα Β-34, Β-35, Β-36, Β-37, Β-38 και Β-39 με τα Ε-8, Ε-9 και Ε-10 που ακολουθούν παρακάτω. Ποια ήταν τα μέσα για την οικοδόμηση του έθνους και για την ανάπτυξη μιας κοινής ταυτότητας στα νέα εθνικά κράτη της Νοτιοανατολικής Ευρώπης;